

Choliqushi (roman).

Rashod Nuri Guntekin

Turkchadan Mirzakalon Ismoiliiy tarjimasii

Birinchi qism

B..., 19... yil, sentyabr.

To`rtinchi sinfda edim. Yoshim o`n ikkilarda bo`lishi kerak. Frantsuz tili muallimamiz Aleksii opa bir kun bizga inshodan vazifa topshirdi. "Hayotdagi ilk xotiralaringizni yozishga harakat qiling. Ko`raylik-chi, nimalarni eslar ekansizlar. Sizlar uchun bu ajoyib xayol mashqi bo`ladi", — degan edi u.

Hech esimdan chiqmaydi: sho`xligimdan, sergapligimdan bezor bo`lgan murabbiyalaram meni o`rtoqlarimdan ayirib, sinf burchagidagi bir kishilik kichkina partaga o`tqazib qo`yishgan edi.

Mudira aytgandek, men "dars paytida qo`shnilarimni gapga tutmaslikni, o`qituvchimizning so`zlarini odob bilan tinglashni o`rgangunimga qadar" u yerda surgun hayot kechirishga mahkum edim.

Bir yonimda kattakon yog`och ustun bor: nimaiki qilinsa pinagini buzmaydigan va ora-sira pakkimning uchi bilan u yer-bu yeriga ozor berganimda mardona chidab turadigan vazmin, uzun, gung qo`shni.

Narigi yonimda esa monastir tarbiyasiga mos salqin va g`amgin olaqorong`ilikni saqlash uchun yasab qo`yilganga o`xshagan, darpardalari hech mahal ochilmaydigan uzun deraza. Men soz narsa kashf qildim: ko`ksimni partaga suyab, iyagimni bir oz ko`tarsam, deraza darpardalari tirqishidan osmonning bir bo`lagi-yu, akatsiya shoxlari orasidan bitta uy derazasi bilan balkon panjarasi ko`rinar edi.

To`g`risini aytganda, manzara unchalik chiroyli emasdi. Deraza hamisha yopiq turar, balkon panjarasida esa har doim chaqaloqning yo`rgaklari yoyib qo`yilgan bo`lar edi.

Lekin men shu narsalarni ko`ra olganim uchun ham xursand edim.

Dars paytlarida qo`llarimni iyakka tirab, o`qituvchilarimga nihoyatda xudojo`y ko`rinish uchun lozim bo`lgan bir alfozda ko`zlarimni ko`kka — deraza eshigi tirqishidan ko`ringan haqiqiy osmonga tiksam, ular meni insofga kira boshlabdi, deb suyunishardi. Men murabbiyalarimni shu zaylda aldar, ular bizdan yashirmoqchi bo`lgan hayotni tomosha qilayotgan kishiday quvonar, aldaganim va intiqom olayotganim uchun huzur qilardim.

Aleksi opa vazifani tushuntirib bo'lgandan so'ng bizni yozishga qo'yib berdi.

Oldingi partalarga husn berib turgan og'ir tabiatli peshqadam o'quvchi qizlar alqachon ishni boshlab yuborishdi. Ularning yonida o'tirmasam ham, nimalar yozayotganlarini kiftlari ustidan ko'rib turganday bo'lar edim: "Ilk xotiramda qolgan birdan-bir narsa mehribon onajonimning kichkina karavotcham ustiga egilgan oltin sochli aziz boshi, menga mehru muhabbat bilan kulimsiragan havorang ko'zlaridir..." tarzida shoirona yolg'on... Aslida esa onalar oltin va havoranglardan boshqa ranglarda ham bo'ladilar. Faqat so'rlar*ning o'quvchilari qalamidan shunday ranglarga bo'yali chiqish u bechoralar uchun bir majburiyat, biz uchun esa odat edi.

Menga kelsak, men butunlay boshqacha qiz edim. Juda yoshligimda ayrilgan onamdan esimda nihoyatda oz narsa qolgan. Lekin onamning oltin sochli, havorang ko'zli bo'lmaganini aniq bilaman. Shunday bo'lgandan keyin, asl qiyofasini o'zgartirib tushuntirishga va bundan mamnun bo'lishga hech qanday kuch meni majbur qilolmaydi...

* * *

"Nima yozsam ekan?" degan o'y meni qiynardi. Devorda Bibi Maryamning bo'yoqli surati tagiga osib qo'yilgan kakkuli soat tinmay yurib turibdi, men esa hali ham anqayib turibman. Boshimdagi lentani yechdim, sochlarimni sekin-asta ko'zimga tushira boshladim. Bir qo'lim bilan qalamni og'zimga tiqib, uni tilim bilan aylantirib o'tirdim.

Faylasuflarning, shoirlarning bir narsa yozib turganda burun qashish, bag'baqalarini cho'zish kabi g'alati odatlari bor-da axir... Qalam tishlab sochimni ko'zimga tushirib o'tirishim ham mening chuqur xayol surayotganligimni bildirishi kerak.

Xayriyatki, menda xayolotga berilish paytlari juda kam bo'lardi. Aks holda, hayotim ertaklardagi Chorshanba ayol o'choq onasining hayoti singari chigal-butal bo'lib o'tar edi.

Oradan yillar o'tdi. Mana endi begona bir shaharda notanish bir mehmonxona nomerida o'tirib xotiralarimni yozyapman... Sira tongi yorishmaydigandek tuyulgan tun azobidan qutulish uchun xotiralarimni yozib turgan shu soatimda bir qo'lim yosh bolalik chog'larimdagi singari yana sochlarimni to'zg'itib, ko'zlarim ustiga tushirish bilan mashg'ul.

Buning sababi atrofda hayot oqimiga o'zini qo'yib yuboradigan yengiltak, beparvolik ekanligimdan bo'lsa kerak, deb o'ylayman. Og'ir kunlarda o'z-o'zim, o'z fikrlarim bilan tanho qolish uchun ko'zlarim bilan dunyo orasiga shu sochlarimni parda qilib qo'yishga tirishardim.

Qalamni kabob sixiday tishlarim orasida aylantirishimga kelsak, to'g'risini aytsam, buning hikmatini o'zim ham bilmayman. Butun bilganim shuki, lablarimdan binafsha siyoh dog'lari arimas edi. Hatto bir kun, endi ko'zga ko'rinib kelayotgan qizlik chog'larimda, maktabimga meni ko'rgani kelgan bir odamning oldiga mo'ylov qo'ygan kishiday chiqdim-u, uyalganimdan yerga kirib ketayozdim.

Nima to'g'rida gapirayotgan edim? Ha... Aleksi opaning ilk xotiralarni yozdirmoqchi bo'lgan inshosi to'g'risida...

O'sha kuni har qancha o'ylasam ham, faqat shu narsalarnigina yozganim esimda:

"Men baliqlar singari ko'l ichida tug'ilganga o'xshayman. Onamni es-es bilaman... Otam, enagam, xizmatkorimiz Husayn ham esimda... Bir kun meni ko'chada quvgan qora laychani... Bir kun to'la savatdan yashiriqcha uzum olayotganida barmog'imni chaqib olgan arini... Ko'zim og'riganda tomizilgan qizil dorini... Mehribon Husayn bilan Istanbulga kelganimizni... Ha, shularga o'xshash ko'p narsalarni eslayman... Lekin bulardan hech biri ilk xotira emas... o'zim yaxshi ko'rgan ko'lda, quyuuq yaproqlar orasida qip-yalang'och bo'lib cho'milib yurgan vaqtlarimdagiday eski xotiralar emas... Dengizday poyonsiz bir ko'l... "Ichida katta-katta yaproqlar, atrofida daraxtlar bo'lsa, bu ko'l qanday qilib dengizday katta bo'lishi mumkin?" deyarsizlar... Xudo haqqi, yolg'on

so'zlayotganim yo'q, o'zim ham sizlarga o'xshab hayronman... Ammo, aslida shunday bo'lgandan keyin ilojim qancha?.."

Inshom sinfda o'qilganda, dugonalarim men tomonga o'girilishib, qahqaha urib kulib yuborishdi. Bechora Aleksy opa ularni tinchitish uchun anchagina zahmat chekdi.

* * *

Qizig'i shuki, Aleksy opa qora kiyimi ichida kosov singari bo'yi, ohorli oppoq yoqasi, saroy xonimining peshonaga tortilgan chorshafiga o'xshab bosh kiyimi tagidan ko'rinib turgan sekilli qonsiz yuzi va anorgul singari qip-qizil lablari bilan hozir ro'paramda paydo bo'lib, yana o'sha savolni bersa, hozir ham o'shandan boshqa javob topolmasam kerak, yana baliqday ko'lda tug'ilganimni ayta boshlayman.

Keyinchalik u yoq-bu yoqdan surishtirib bilsam, bu ko'l Musul atrofida, oti doim esimdan chiqib qoladigan bir kichkina qishloq yonboshida ekan; mening poyonsiz dengizim chakalak orasidagi quruq irmoqdan qolgan bir hovuch suvdan iborat ekan.

* * *

Otam u mahallar Musulda xizmat qilar ekan. Men ikki yarim yoshlar chamasida ekanman. Yoz shu qadar issiq kelibdiki, shaharda turishning iloji qolmagandan keyin, otam meni onam bilan qishloqqa keltirib qo'yishga majbur bo'libdi. O'zi esa har kuni ertalab otda Musulga tushar, kechqurunlari, kun botgandan keyin yana qaytib kelar ekan.

Onam menga qaray olmaydigan ahvolda qattiq kasal ekan. Shuning uchun ancha vaqtlargacha qarovsiz qolibman... Oylab xizmatkorlar uyida sarson bo'libman. Keyin qishloqlarning biridan Fotima degan kimsasiz bir arab xotinni topishgan. Fotima meni yangigina o'lgan chaqalog'i o'rnida ko'rib, undan qolgan siynasi bilan onalik mehrini menga beribdi.

Dastlabki yillarda sahro bolasiday o'sibman... Fotima meni orqasiga qopchiqday osib olib, jazirama oftoblarda ko'tarib yurar, xurmo daraxtlariga ham ko'tarib chiqar ekan.

Shunday qilib, o'sha paytlar men hali aytgan qishloqqa kelibmiz. Fotima meni har kuni ertalab oziq-ovqatimiz bilan shu chakalikka keltirar; meni qip-yalang'och qilib suvga solar ekan... Kechqurungacha yumalanishib o'ynashar, ashulalar aytishar, birga ovqat qilishar ekanmiz... Keyin, uyqumiz kelganda, qum yig'ib yostiq qilar, gavdalarimiz suvda, boshlarimiz qumda quchoqlashib, betlarimizni betlarimizga qo'yishib uyquga ketar ekanmiz...

Suv hayoti tanu jonimga shunchalik singib ketgan ekanki, Musulga qaytganimizda dengizdan chiqqan baliqday qiynalib qolibman. Fe'lim buzilib, har zamon tipirchilar, payti keldi deguncha ust-boshimni yechib tashlab, ko'chaga qip-yalang'och yugurib chiqib ketar ekanman...

Fotimaning burnidan, betlaridan, qo'llaridan g'urralar arimas edi. Men bu xil g'urralarga shunchalik odatlanib qolgan edimki, g'urrasiz yuzlar menga hamisha xunuk ko'rinar-di.

Mening uchun eng katta motam Fotimadan ajralishim bo'ldi.

Shaharma-shahar yura-yura axiyri Karbaloga keldik. U vaqt to'rt yoshlarda edim. Bunday yoshda ko'p narsalarni uncha-muncha esda olib qolish mumkin. Fotimaga yaxshigina yerdan kuyov chiqdi. Enamning kelin bo'lgani, go'shangaga kirgani bugungiday ko'z o'ngimda.

Yuzlari Fotimaniki singari g'urra bo'lgani uchun menga nihoyatda go'zal ko'ringan xotinlar bilan to'la uyda meni quchoqdan quchoqqa olishar, keyin Fotimaning yoniga o'tqazishardi.

So'ngra o'rtaga qo'yilgan barkashlardan hovuchlab ovqatlar yeganimizni eslayman. Nihoyat, kun horg'inligidan va hardam xurmacha singari yumalayverishdan charchab enagamning tizzasida yana barvaqt uxlab qolibman.

Fotima onamiz o'g'li Husayn Karbaloda shahid bo'lganda hayotmidi-yo'qmidi — bilmayman. Bechora ayol o'sha qora kungacha yashab, jigargo'shasi dog'ida har qancha faryod ko'targan bo'lmasin, lekin uning faryodi to'y kechasining ertasiga begona bir xotin quchog'ida yotganimni ko'rib, men ko'targan dodu faryod oldida hech narsa bo'lmandir..

Xullas, Karbalo Karbalo bo'lib bunday shovqinli motamni ko'rmagandir, deb o'ylayman. Faryod urib yig'lashdan, ohu vohdan ovozim bo'g'ilgach, katta odamlar singari ochlik e'lon qilib, necha kungacha ovqat yemadim.

Enagamdan ayrilib, hasrat ichida qoldim, lekin bu hasratni bir necha oylardan so'ng Husayn nomli bir suvori askargina unuttira oldi. Husayn ta'lim paytida otdan yiqilib, mayib bo'lgan askar edi. Otam uni uyga xizmatkor qilib oldi. Husayn devonaroq odam edi. Meni jonidan ortiq yaxshi ko'rardi. Men esam uning sevgisini oyoq osti qilib, tuzatib bo'lmaydigan bir vafosizlik bilan xorlardim. Men Fotima bilan birga yotib o'rganib qolgan bo'lsam ham, bu bilan birga yotmas edim. Lekin saharda xo'rozlar qichqirdi deguncha ko'zlarimni ochib uning xonasiga yugurib kirar, ot minganday ustiga minib olib, barmoqlarim bilan qovoqlarini yirib ochardim.

Ilgari Fotima meni bog'larga, dalalarga o'rgatgan bo'lsa, Husayn kazarmaga, askarlar muhitiga olib kirdi. Bu uzun mo'ylovli yo'g'on odamning har xil o'yinlarga ustaligini hech kimda ko'rgan emasman. O'yinlarining asl go'zalligi xavfli, hayajonli kiliqlarida edi. Masalan, meni rezinka to'pday osmonga irg'itib ushlab olar yoki qalpog'iga o'tqazib oyoqlarimdan ushlardi-da, turgan yerida sakrar, gir aylanar edi. Sochlarim to'zg'ir, ko'zlarim tinar, maza qilganimdan shunday qiyqirib-qichqirardimki, bunday lazzatni keyin hech qaerda topmadim.

Ba'zan yomon oqibatlar ham bo'lardi. Lekin men, oramizdagi ahdga binoan, o'yinda jonim achisa yig'lamasligim, undan hech kimga shikoyat qilmasligim kerak. Men katta odamlarday sir saqlashga o'rgandim. Meni bunga insofdan ko'ra ko'proq, u men bilan o'ynamay qo'yadi, deb qo'rqqanligim majbur qilardi.

Kichikligimda meni qiligi sovuq deyishardi. Balki bu to'g'ridir ham. Nimagaki, kim bilan o'ynasam jonini og'ritar, dodlatar edim. Bu fe'l harholda Husayn bilan bo'lgan o'yinlarimning oqibati bo'lsa kerak.

Jonim har qancha og'riganda ham falokatni oh-voy qilmay, ochiq chehra bilan qarshilashim undan menga bir yodgordir.

Husayn ba'zan kazarmada anatoliyalik askarlarga cholg'u chaldirar, meni yana xurmachaday boshiga o'tqazib olib, qiziq o'yinlar qilardi.

Bir payt u bilan otda ham sayr qiladigan bo'ldik. Otam uyda yo'qligida Husayn og'ildan otni olib chiqar, meni quchog'iga olib dalalarda soatlarcha o'ynatib yurardi. Biroq bu ermagimiz uzoqqa bormadi. Ishqilib, gunohiga qolmayin-u, oshpaz xotin bo'lsa kerak, u bir kun bizni otamga chaqdi, bechora Husayn otamdan ikki tarsaki yedi-yu, shu-shu otga yaqinlashmay qo'ydi.

Asl muhabbat g'avg'osiz, shovqinsiz bo'lmaydi, deyishadi. Biz ham Husayn bilan kunda eng ozi to'rt-besh marta urishib olardik.

Bir qiziq odatim bor edi. Xonaning bir burchagida cho'kkalab, yuzimni devorga o'girib olardim. Husayn uch-to'rt minutcha meni o'z holimga tashlab qo'yar, keyin rahmi kelib, birdan ko'tarib olardi-da, chinqirtirib yuqoriga irg'itar edi.

Quchog'ida bir oz tixirlik qilib o'tirganimdan so'ng axiyri betidan o'pishga rozi bo'lardim. Shu taxlit yarashib olardik.

Husayn bilan qadrdonligimiz ikki yil davom etdi. Lekin u yillar hozirgiga hech o'xshamaydi. Shu qadar uzun, shu qadar uzun ediki ular!..

* * *

Yoshlik xotiralarimni soʻzlab turib, nuqul Fotima bilan Husayndan bahs etishim bir oz ayb boʻlmasmikan?

Mening otam Nizomiddin nomli bir suvori mayori edi. Onamga uylangan yili uni Diyorbakirga joʻnatishgan. Shu ketganicha Istambulga boshqa qaytib kelmagan. Diyorbakirdan Musulga, Musuldan Xonikinga, u yerdan Bagʻdodga, Karbaloga* oʻtgan... Bir yerda aqalli bir yil ham turmagan.

Onamni menga oʻxshatishadi. Onam otamga tushgan yili oldirgan bir rasmi bor, xuddi mening oʻzginam. Faqat bechora onam sogʻliq jihatidan menga hech oʻxshamas edi. Juda zaif ekan. Bitmas-tuganmas yoʻllarga, togʻlarning qattiq havosiga, dalalarning jazirasiga chidash beradigan sogʻligʻi yoʻq ekan. Keyin, aftidan, tagʻin bir kasali ham boʻlgan. Bechoraning er bilan boʻlgan butun hayoti shu kasallikni yashirish bilan oʻtgan... Nima qilsin, otamni juda yaxshi koʻrar ekan. Meni zoʻrlab erimdan ajratishadi, deb qoʻrqar ekan...

Otam Istambuldan hamon uzoqlashib borar, har bir safari oldidan onamga:

— Seni hech boʻlmasa bir mavsumgina, mayli, ikki oygina onangni yoniga yuborib turay. Onang bechora ham qarib qoldi... Kim bilsin seni koʻrgisi kelib, yuragi ezilib oʻtirgandir, — desa, onam:

— Shu yogʻini ham pisanda qilibmidik? Istambulga birga qaytamiz, demabmidik? — deyarkan.

Gap kasaliga borib taqalsa:

— Mening hech qanaqa dardim yoʻq... Picha charchadim, xolos... Tunov kuni havo bir oz oʻzgardi-da, shundan boʻldim, oʻtib ketadi... — deyar ekan.

Ammo Istambulni koʻrgisi kelganini otamdan hamisha yashirib kelar ekan. Tavba, yashirib boʻlarmidi.

Uyquga ketganidan ikki minut oʻtar-oʻtmas otamni uygʻotar, Qalandardagi chorbogʻimizni, naryoqdagi chakalakni yoxud Bosfor suvlarini koʻrganligini aytar ekan... Jindakkina uyqu ichida oʻtgan bir necha minutga shu qadar uzun tushni sigʻdirish — u yerlarni odam juda ham koʻrgisi kelgan boʻlishidan emasmikan?

Buvim harbiy ministrlikka, saroy mulozimlarining oldiga borib, otamni Istambulga qaytarishlarini har qancha iltimos qilsa ham, har qancha yigʻlab-siqtasa ham, bu yolvorishlar hech qanday naf bermagan.

Nihoyat, onamning kasali ogʻirlashgandan soʻng otam hech boʻlmasa uni Istambulga olib borib qoʻyish uchun bir oyga ruxsat soʻragan-u, javobni ham kutib oʻtirmasdan yoʻlga chiqqan.

Tuyalarga ortilgan kajavalarda oʻtirib choʻldan oʻtganimiz xuddi bugungiday esimda.

Bayrutga yetib, dengizni koʻrishimiz bilanoq onam bir oz jonlanganday boʻldi. Qoʻngan uyimizda onam meni koʻrpasiga oʻtqazib, sochlarimni taradi, qoʻllarimning kirligini, tugmalarimning tushganligini koʻrib xafa boʻldi, boshini bagʻrimga bosib yigʻladi.

Bir-ikki kundan keyin oʻrnidan turdi. Sandigʻidan yangi kiyimlarini olib yasandi. Kechqurun otamni kutib olgani pastga tushdik. Otam menda qoʻrs tabiat askar taassurotini qoldirgan edi. Lekin oʻshanda onamning turib yurganini koʻrib, suyunganidan yugurib keldi-da, onamni endigina yura boshlagan goʻdak boladay qoʻllaridan ushlab yigʻladi — men buni hech esimdan chiqarmayman....

Bu bizning birga kechirgan soʻnggi kunimiz boʻldi. Onamni ertasi kuni ochiq sandiq yonida, boshi kiyimlar boʻxchasi ustiga qoʻyilgan, lablarida qon qotib qolgan holda topishdi — onam oʻlib qolgan edi.

Olti yashar bolaning ancha-muncha narsaga aqli yetishi kerak. Lekin men hech nimani uqmaganday parvosiz yuraverdim.

Biz tushgan uyda odam ko'p edi. Hali ham esimda, bir necha kungacha kattakon bog'da bolalar bilan bo'g'ishib yurdim, Husayn bilan ko'chalarda, dengiz bo'ylarida aylan-dim, jome hovlisiga kirib qubbalarni tomosha qildim.

Onamni begona yerga qo'yganimizdan so'ng, Istambulga qaytish otamning yuragiga sig'madi.... Innaykeyin, buvim, xolalarim bilan ko'rishishdan qochdi shekilli ham... Shun-ga qaramay, meni ularning oldiga yuborishni o'z burchi deb bildi. Nazarimda, kun sayin o'sib borayotgan qiz bolani kazarmada, askarlar qo'lida tarbiyalash yaxshi bo'lmaydi, deb o'ylagan bo'lsa ham kerak.

* * *

Meni Istambulga xizmatkor askarimiz Husayn eltib qo'ydi.

Lyuks paroxodni va ust-boshi xarob bir arab askari qo'lidagi jajji chaqaloqni ko'z ol-dingizga keltiring... Kim biladi, bu manzara paroxoddagi odamlarga qiziq, balki ayanch ko'ringandir. Lekin yo'lga Husayndan boshqa odam bilan chiqsam bunchalik baxtiyor bo'lolmasdim.

Chorbog'imizning orqasidagi butazorda bir tosh hovuz, bu hovuz labida qo'llari yag'ri-nidan sinib tushgan yalang'och bola haykali bor edi.

Dastlabki kelgan kunlarimda bu siniq haykal oftobdan, yog'ingarchilikdan qoraygan rangi bilan menga mayib, sahroyi boladay xarob ko'ringan edi. Hovuzdagi zilol suvlar us-tiga to'kilgan qizg'ish yaproqlarga qaraganda kech kuz payti edi. Shu barglarni tomosha qilib turib, uning tagida suzishib yurgan bir qancha qizil baliqni ko'rdim-u, buvim ne azobda dazmollab kiydirgan uzun shoyi ko'ylagim va yangi botinkalarim bilan to'g'ri hovuzga sakradim.

Atrofdan qiy-chuv ko'tarildi. Nima bo'lganini bilgunimcha bo'lmay, xolalarim meni yuqoriga quchoqlab olib chiqishdi-da, ham o'pib, ham koyib, kiyimlarimni o'zgartirishdi.

Bu oh-vohlar, bu koyishlardan tilim kuygani uchun hovuzga tushishga ortiq yuragim betlamay qoldi. Endi uning chetidagi qumlar ustida cho'zilib, boshimni suvga tiqib yota-digan bo'ldim.

Bir kun hovuz bo'yida baliqlarni tomosha qilib yotgan edim. Bu voqea xuddi shu bu-gungiday esimda. Buvim bir oz orqada, egnidan hech tushmaydigan qora chorshafiga* o'ralib, bog'chadagi skameykada o'tirgan edi. Husayn esa namoz o'qiyotganday, buvim yonida cho'kkalab olgan edi.

Sekin-sekin gaplashayotganlarini eshitdim. Har holda turkcha so'zlashayotgan bo'lish-sa kerak, nima deyishayotganlarini tushunmadim. Faqat ovozlaridan, dam-badam men-ga qarab-qarab qo'yishlaridan shubhalandim. Quloqlarimni quyunday ding qilib oldim. Men chaynab hovuzga tashlayotgan teshikkulchalarga to'planayotgan qizil baliqlar g'oyib bo'lib, buvim bilan Husaynning suvdagi akslari ko'zimga ko'rina boshladi. Husayn menga qarab-qarab, kattakon dastro'molchasi bilan ko'zlarini artardi. Bolalarning ba'zan yoshla-riga mos kelmagan g'alati sezgilari bo'ladi.

Bu gaplardan bir suiqasd hidini sezdim: Husaynni mendan ayirishmoqchi!

Nega endi? Lekin mayda sabablarga aqlim yetadigan yoshda emas edim... Faqat bu ayriliq vaqti-soati kelganda, kunning botishini... yomg'irning yog'ishini to'sib bo'lmagani kabi, bu ham hech bir yo'sin bilan oldini olib bo'lmaydigan bir falokat ekanini juda yaxshi tushunardim.

O'sha kechasi buvimning yotog'iga juftlashtirib qo'yilgan kichkina karavotchamda bir-dan ko'zlarim ochilib ketdi. Boshimizdagi qizil qalpoqli chiroq o'chiq bo'lsa ham, deraza-lardan tushib turgan oy nurida xona yop-yorug' edi. Uyqum qochdi. Yuragimda chidab bo'lmaydigan bir alam paydo bo'ldi. Bilaklarimga tiranib, sekin buvimga qaradim, uning uxlayotganiga ishonganimdan keyin karavotimdan asta tushdim, oyoq uchida yurib xo-nadan chiqdim. Boshqa bolalar singari qorong'ilikdan, yolg'izlikdan qo'rqmas edim. Zina

pog'onalari g'ijirladi deguncha, katta odam ehtiyotkorligi bilan turgan yerimda to'xtab, sekin-asta dahlizga tushdim.

Eshiklarni qulflab qo'yishibdi. Lekin bog'cha eshigi yonidagi deraza ochiq ekan, jonimga shu ora kirdi. Derazadan bir sakrab tashqariga tushdim. Husayn bog'chaning narigi chetidagi bog'bon hujrasida yotardi. Kechasi kiyadigan oq ko'ylagimning uzun etaklarini oyoqlarimga o'ralashtira-o'ralashtira o'sha yoqqa chopib ketdim. Hujraga kira solib, Husaynning karavotiga chiqib oldim.

U juda qattiq uxlardi. Arabistonda ekanimizda ham ertalab uni uyg'otish uchun ozmuncha mehnat sarf qilmasdim. Ko'zlarini ochishga unamagandan keyin, otga minayotganday qorniga minib olib qistash, uzun mo'ylovlarini tizgin qilib tortish, "chux"lash kerak bo'lardi. Lekin bu kecha uni uyg'otishdan qo'rqdim. Uyg'onsa, meni ilgarigiday yoniga o'tkazishga ko'nmaydi, yalinib yolvorishimga qaramay, buvimga eltib beradi, deb o'yladim.

Asli birdan-bir tilagim oxirgi kechani uning yonida o'tkazish edi.

O'sha kechasi qilgan nojo'ya harakatim yaqin vaqtlargacha oilamiz og'zidan tushmay keldi.

Buvim saharga yaqin uyg'onganda yonida yo'qligimni ko'rib, shaytonlab qolayozibdi... Bir necha minut ichida butun chorbog' oyoqqa turibdi... Chiroq, shamlar ko'tarishib bog'chani, dengiz bo'ylarini axtarishibdi. Bo'g'ot orasidan ko'chagacha, qayiqxonadan hovuzning ikki qarich suvigacha hammayoqni ostin-ustin qilishibdi. Qo'shni poliz qudug'iga chiroq tushirib qarashibdi...

Bir mahal buvimning esiga Husayn tushibdi-yu, u yotgan hujraga qarab chopibdi. Kelib qarasa, men askarning bo'ynidan mahkam quchoqlab uxlab yotgan emishman.

Ayriliq kunining fojiasini hali-hali eslab kulaman. Men umrimda o'sha kungiday xokisorlik qilganimni bilmayman. Husayn eshik yonida tiz cho'kib olib, shopday mo'ylovlari borligidan ham uyalmay yig'ladi, men esa Bag'dodda, Suriyada arab tilanchilaridan o'rganib olgan duolarim bilan buvimning, xolalarimning etaklarini o'pib, undan ajratmasliklarini so'rab yalindim.

* * *

Romanlarda qayg'uga uchragan odamlar yelkasi cho'kkan, ko'zlari so'ngan, harakatsiz, unsiz, yana ham ochiqrog'i, g'arib qilib tasvirlanadi.

Menda doimo buning aksi bo'ladi. Qachon og'ir qayg'uga cho'ksam, ko'zlarim porlaydi, chehram ochiladi, terimga sig'may ketaman. Dunyoni pisand qilmaganday, qahqaha urib kulaman, turli sho'xliklar, telbaliklar qilaman. Shu bilan birga ohu zorini yaqin odamiga, boshqalarga aytolmaydigan kishilar uchun buni juda yaxshi odat deb hisoblayman.

Husayndan ayrilganimdan keyin ham shunday qilganim esimda. Yaramasliklardan quturar, meni yupansin deb olib kelishgan qarindosh bolalarni urib-surib jonlarini olardim.

Yotu begonalar ko'zida ayb bo'ladigan bir vafosizlik bilan Husaynni ko'nglimdan chiqarib tashladim. Ammo yaxshi bilmayman, balki undan chinakam xafa bo'lganim uchun shunday qilgandirman. Oldimda nomi tilga olingan hamono yuzimni teskari o'girib olar, men endi-endi o'rgana boshlagan turkcha so'zlar bilan: "Husayn pis, Husayn chirkin, edepsiz... oo" *, — deb yerga tupurardim.

Shunday bo'lsa ham, bechora "yomon, yaramas" Husaynning Bayrutga yetar-etmas menga yuborgan bir quti xurmosi jahlimni pasaytirganday bo'ldi. Xurmolarining tugashidan falokatdan qo'rqqanday qo'rqqanim holda bir o'tirishda hammasini pok-pokiza tushirdim. Xayriyat, danaklari qoldi. Ular menga bir necha haftalik ermak bo'ldi. Bir qismini xachirlarga taqiladigan munchoqlar bilan aralashtirib ipga tizdim, yovvoyi odamlarniki-

ga o'xshagan shoda munchoq yasab, bo'ynimga ilib oldim. Qolganlarini bog'chaning har yer-har yeriga ekdim. Necha oygacha har kuni ertalab kichkina idishda ularga suv quyay, bog'chada xurmozor bo'lishini kutar edim.

Bechora buvim esini yo'qotib qo'ydi. Meni yo'lga solish chindan ham imkonsiz edi. Sahar g'ira-shirasida uyg'onar, kechqurun charchab, horib-tolgunimga qadar beboshliklar qilar edim. Ovozim o'chguday bo'lsa, chorbog'da xavotirga tushishardi. Chunki bu mening biror yerimni kesib olib, ovozimni chiqarmay qonimni tindirish, yo bir yerga yiqilib ketib, og'riqdan to'lg'anish, yoxud stul oyoqlarini arralash, to'shak jildlarini bo'yash kabi zararli ishlar bilan mashg'ul ekanligimni bildirar edi.

Bir kuni qushlarga latta, payrahalardan uya yasash uchun daraxtlarning qir uchiga chiqar, boshqa bir kun o'choq mo'risidan tosh otib, oshpaz xotinni qo'rqitish uchun tomga tirmashar edim.

Chorboqqa ora-sira bir doktor kelib turardi. Bir kun shu doktorni eshik oldida kutib turgan bo'sh izvoshga chiqdim-u, jonivorlarni qamchiladim. Boshqa bir kun esa kattakon kir tog'orani sudrab borib dengizga tushirdim-da, unga o'tirib olib o'zimni oqinga topshirdim. Bilmayman, boshqalarda ham shundaymi, lekin bizning oilamizda yetim bolani urish gunoh hisoblanardi. Juda haddimdan oshib ketgan kezlarimda qo'limdan yetaklab borib biror uyga qamab qo'yishardi. Beradigan jazolari shu edi, xolos.

Hamma bolalar "soqolli amaki" deb chaqiradigan g'alati tabiatli bir qarindoshimiz bor edi. Ana shu soqolli amaki mening qo'llarimni "Avliyo panja" derdi. Chunki barmoqlarim biror kun ham yara-chaqadan xoli bo'lmas, xina qo'ygan xotinlarnikiga o'xshab, undan latta, bintlar arimas edi.

Tengqurlarim bilan bir xil muomalada bo'lmas edim. Yoshi ancha katta bo'lgan qarindosh bolalar ham mendan bezillardi. Menda, qalbmida sevgi olovi uchqunlaguday bo'lsa, bu ham bir falokat bo'lardi. Odamlarga o'xshab sevishni, sevganimni mehru shafqat bilan e'zozlashni o'rganmagan edim. Yaxshi ko'rgan odamim ustiga hayvon bolasiday otillar, quloqlarini cho'zar, yuzini tirnar, itarib-turtib jonidan bezor qilardim.

Qarindosh bolalar orasida faqat bittasidan tortinar, o'shandangina hayiqar edim.

U Basima xolamning o'g'li Komron edi. Ammo uni bola deyish uncha to'g'ri kelmaydi. Avvalo yoshi mendan ancha ortiq, qolaversa, juda odobli, vazmin. Bolalarga qo'shilishni yoqtirmaydi. Qo'llarini cho'ntaklariga suqib olib, yo dengiz bo'yida o'zi yolg'iz aylanib yuradi, yo bo'lmasa daraxtlar soyasida kitob o'qib o'tiradi.

Komronning sochlari jingalak, sarg'ish yuzi esa nozik, oppoq, yarqiroq. Shunchalar yarqiroqki, yuragim chopsa-yu quloqlariga yopishib olib, yaqindan betlariga qarasam xuddi oynadagi kabi o'zimni ko'rishimga ishonaman.

Undan tortinsam ham, baribir janjallashdim. Dengiz bo'yidan savatda xarsangtosh tashiyotgan edim, shulardan bittasini oyog'iga tashlab yubordim. Bilmayman, tosh og'irmidi yo u anchagina nozikmidi, birdaniga chinqirib voy-voylab yubordi. Esim chiqib ketdi. Bog'chadagi kattakon chinorga maymundek chaqqon tirmashib chiqib ketdim. Meni u yerdan na ozor, na do'q va na yolvorishlar tushira oldi. Oxiri bog'bonni orqamdan chiqardilar. U ko'tarilgan sari men ham daraxt uchiga chiqib ketaverdim. Ammo u, og'irimni ko'tara olmaydigan ingichka shoxlarga chiqishdan toymaydigan bir alfozda ekanligimni, agar orqamdan chiqaversa falokat ro'y berishi mumkinligini ko'rib, pastga tushib ketdi.

* * *

Xullas, o'sha kecha qorong'i tushguncha daraxt shoxida qushday o'tirdim.

Mening dastimdan bechora buvimning uyqusida halovat qolmadi. Boyoqish xotin mening telbaligimga kun sayin ko'proq ishona bordi. Goho saharda, kechagi sho'ru

g'avg'omdan boshi tinchishga ulgurmay, buvim mening shovqin-suronim bilan uyg'onar, ko'rpasida to'lg'anar, mening qo'llarimdan ushlab olib: "O'zi o'lib, qarigan chog'imda bu maxluqni boshimga balo qilib tashlab ketdi-ya?" deydigan bo'lsa, buvim albatta meni degan, uni kelgan yeriga qaytarib yuborgan bo'lardi.

Albatta, kasalmand bir kampirning kechasi horg'inligi bosilmasdan uyg'onishi jabr. Lekin shunisi ham borki, kechasi bilan tinib-tinchigan taqdirda ham yolg'izlik ruhi bilan uyg'onish, judoliklar alamida azob chekish yanada og'irroq bo'ladi.

Xullas, shuncha zahmat yetkazganimga qaramay, buvimning men bilan ovunganiga, men bilan baxtiyor bo'lganiga ishonaman.

* * *

Buvimdan judo bo'lganimizda to'qqiz yoshlarda edim. Otam ham ittifoqo Istambulda edi.

Otam bechorani bu safar Tripolidan Albaniyaga ishga o'tkazishibdi. Shuning uchun Istambulda atigi bir hafta qolishi mumkin edi.

Buvimning o'limi uni mushkul ahvolga solib qo'ydi. Beva ofitser to'qqiz yashar qizini yetaklab tog'u toshlar orasida sargardon bo'lib yurolmas edi. Meni siqilib qoldi deb qo'rqibmi, xolalarimga tashlab ketishga negadir ko'ngli chopmadi. Nimani o'ylagan bo'lsa o'ylagandir, har holda bir kun meni yetaklab borib kemaga o'tqazdi. Istanbulga o'tdik. Ko'priqda yana aravaga tushib, uchi-keti ko'rinmagan o'rlardan oshdik, bozorlardan o'tdik, ke-yin bitta kattakon g'ishtin bino oldiga kelib to'xtadik.

Bu yer umrimning o'n yilini qamoqda o'tkazishim kerak bo'lgan so'rlar (soeur) maktabi edi. Bizni eshik yonidagi pardalari, derazalari yopiq, olaqorong'i bir xonaga olib kirishdi.

Hamma narsa avvaldan gaplashib qo'yilgan bo'lsa kerak, bir ozdan keyin qora kiyimli bir xotin kirdi-yu, to'g'ri mening ustimga kelib engashdi. Boshidagi oq ro'molining uchlarini g'alati bir qushning qanotlari singari sochlarimga tegizib turib, yaqindan yuzimga tikildi, betlarimni siladi.

Maktabga qo'ygan birinchi qadamim yangi bir bema'nilik, yana bir yaramaslik bilan boshlanganini eslayman.

Otam mudira opa bilan gaplashib turganida, men xonani aylanib uni-buni kovlashtira boshladim. Bir vazaning rangli rasmlariga barmog'imni tegizib ko'rmoqchi bo'luvdim, u tushib chil-chil bo'ldi.

Otam qilichini sharaqlatib o'rnidan sapchib turdi, jahl bilan qo'limdan tortdi.

Singan vazaning egasi mudira opa esa, aksincha, kulardi. Qo'llarini silkitib, otamni tinchlantirishga harakat qildi.

* * *

Maktabda bu vazaga o'xshash yana qancha narsalarni sindirishim turgan gap. Uydagi beboshligim u yerda ham davom etdi. Murabiyalarimiz chindan ham malak kabi sabrli xotinlar edi yoki mening yaxshi tomonlarim bor edi. Yo'qsa, mening dastimdan bu qadar ozor chekishlari mumkinmi, qalay?

Sinfda sira tinmay to'polon qilar, u yoqdan-bu yoqqa o'tib yurardim.

Hamma singari zinadan tushish mening odatim emas edi. Albatta biror burchakka biqinib olib, sinfdoshlarimning tushishlarini poylar, keyin panjara yog'ochiga otga minganday sakrab chiqib olib, o'zimni pastga qo'yib yuborardim. Yoki oyoqlarimni juftlashtirib zinalardan sakrardim.

Bog'da qurigan daraxt bo'lardi. Payti keldi deguncha o'shanga tirmashib chiqib olganimni, po'pisalarga quloq solmay tanaffus oxirigacha shoxdan-shoxga irg'iganimni ko'rgan muallimam: "Bu odam bolasi emas, choliqushi"* , — deb koyigan edi.

Ana shunday qilib, o'sha kundan boshlab asl nomim unutildi-yu, hamma meni "Choliqushi" deb ataydigan bo'ldi.

Bilayman, bu ism keyinchalik qanday qilib oilamizga ham o'tdi-yu, Farida otim bayram kiyimi singari juda kam qo'llanadigan rasmiy ot bo'lib qoldi.

"Choliqushi" mening o'zimga ham yoqardi, nimagaki bu nom ko'p mahal jonimga ora kirardi. Biron nojo'ya harakatimdan shikoyat qilishsa, bahuzur yelkalarimni uchirib: "Na chora... Choliqushining qo'lidan boshqa nima kelardi", — deyardim.

Ba'zan maktabimizga echkinikiga o'xshagan kichkina soqol qo'yib olgan ko'zoynakli pop kelib-ketib yurardi. Bir kun sochimning uchidan qaychi bilan jindak kesib, yelim bilan iyagimga yopishtirib oldim. O'qituvchimiz men tomonga qaraganda jag'imni hovuchimning ichiga yashirar, nari yoqqa qarashi bilan qo'llarimni olardim-u, soqolimni selkil-latib, popga taqlid qilar, bolalarni kuldirar edim. O'qituvchimiz bu qahqahalarning sababini bilolmay, tomog'i yorilguday bo'lib baqirar edi.

Nimayam bo'ladi-yu, bir mahal yuzimni sinfimizning yo'lakka ochiladigan derazasi tomonga o'girib qolmaymanmi? Qarasam, oyna orqasidan mudira opa menga qarab turibdi-da!

Shoshib qolganimdan nima qilsam bo'ladi? Bo'ynimni egdim, barmog'imni labimga keltirib "jim!" ishorasini qildim, keyin esa barmoqlarim bilan unga bir bo'sa yubordim.

Maktabning kattasi ana shu mudira opa edi. Eng keksa muallimlargacha hamma uni xudoday hurmat qilardi. Shunday bo'lgani holda, undan muallimga nisbatan sir saqlashni so'rashim xotin boyoqishga nasha qildi. Sinfga kirsalobatinini saqlab qololmasligidan qo'rqayotganday kuldi, keyin qo'li bilan menga po'pisa qilib, yo'lak qorong'iligida ko'zdan g'oyib bo'ldi.

Mudira opa bir kuni meni ovqatxonada qo'lga tushirdi. Sinfdan o'g'irlab chiqqan qog'oz savatimga ovqat sarqitlarini solib turgan edim. Mudira dag'al tovush bilan:

— Bu yoqqa kel, Farida, nima qilyapsan? — dedi.

Qilayotgan narsamning yomonligini bilmas edim. Yuziga tik qarab:

— Itlarga ovqat berish ham yomon narsami, maso'r?— dedim.

— Qanaqa itlarga? Qanaqa ovqat?

— Vayronadagi itlarga... Oh, ma soeur*, men borganimda qanchalik suyunishganini bir ko'rsangiz edi... Kecha kechqurun bo'lsa, burchakda kutib olishdi, oyoqlarimga yopishishdi... "Sabr qilinglar... vayronaga eltib beraman... ungacha o'lib qolmassizlar...", desam ham zolimlar quloq solishmadi. Osilishib meni yerga yiqitishyapti... Mening ham o'jarligim tutib ketdi. Savatga etagimni mahkam yopib oldim... Sal bo'lmasa meni tilkapor qilib tashlashardi... Xayriyatki, bir teshikkulchachi o'tib ketayotgan ekan, qutqazib oldi.

Mudira ko'zlarimga tikilib turib eshitdi.

— Juda soz, xo'sh, maktabdan qanday qilib chiqding? — deb so'radi u.

Men hech tap tortmay:

— Kirxonaning orqasidagi devordan oshib tushdim,— dedim.

Mudira katta bir falokat xabarini eshitganday boshini qichib:

— Qanday botingding? — dedi.

Men yana to'g'risini aytdim:

— Ajablangmang, ma soeur... Devor juda past... Innaykeyin, qanday qilib eshikdan chiqishim mumkin?.. Qorovul meni chiqarib qo'yarmidi? Birinchi chiqqanimda: "Seni ma soeur Terez chaqiryapti", — deb aldab qochgan edim... Iltimos qilaman, siz ham menga xalaqit bermang... Chunki itlarning och qolish xavfi bor...

Murabbiyalarimiz xo'p g'alati xotinlar edi-da. Boshqa biron maktabda shu narsalarni qilsam yo meni qamab qo'yishar, yo bo'lmasa birorta jazo berishar edi, deb o'ylayman.

U men bilan pachakilashib o'tirmaslik uchun o'zini bosdi.

— Itlarni, hayvonlarni parvarish qilish yaxshi narsa, lekin itoatsizlik qilish yaramaydi... Savatni menga tashlab ket... Sarqitlarni itlarga qorovul eltib beradi, aytaman, — dedi.

Umrimda hech kim meni shu xotinchalik yaxshi ko'rmagan bo'lsa kerak.

Murabbiyalarimizning shunga o'xshash harakatlari u vaqt yelning toqqa ta'siriga o'xshash bir narsa bo'lib, mening sho'xligimni, intizomsizligimni daf etishdan ojiz ko'rinardi. Faqat bular asta-sekin tanamga singib, o'chmas izlar, shifosiz zaifliklar, nazokat zamzamasi qoldirmaganmikan, deb qo'rqaman...

* * *

Shunday, men haqiqatdan ham tushunib bo'lmaydigan g'alati qiz edim. O'qituvchilarimning zaif tomonlarini bilib olardim. Har bir o'qituvchining jig'iga nima ko'proq tegishini osongina topib olar, shunga qarab mujda tayyorlardim.

Masalan, Matild opa nomli qari, nihoyatda mutaassib bir musiqa o'qituvchimiz bor edi. U devordagi Bibi Maryam surati olidida ko'zlaridan yosh to'kib ibodat qilib turganda, men surat tevaragida uchib yurgan pashshalarni ko'rsatardim-da, "ma soeur, maloyikalar aziz onamizni ziyorat qilgani kelishibdi", degan so'zlar bilan jon tomirini uzib olardim.

Boshqa bir o'qituvchimizning haddan tashqari toza, pokizaligiga e'tibor qildim. U yonimdan o'tib ketayotganda ruchkamning yomon yozishidan shikoyat qilmoqchi bo'lar, bechoraning oppoq yoqasiga siyoh sachratib yuborar edim.

Yana bir o'qituvchimiz bor edi, bunisi gazandalardan juda qo'rqardi. Kitoblarning birida rangli chayon rasmini topdim-u, avaylab atrofini kesdim, keyin ovqatxonadan bitta kattakon so'na tutib kelib, haligi qog'oz parchasini yelim bilan so'na ustiga yopishtirdim-da, kechqurun dars tayyorlayotgan paytimizda bir bahona bilan o'qituvchimizning yoniga borib so'nani stol ustiga qo'yib yubordim.

Men uni savolga tutib turgan edim. So'na birdan o'rmalay boshladi. Bechora xotin kerosin lampaning yorug'ida qo'rqinchli bir chayon bo'g'inlarini, nishlarini titratib stolda o'rmalab kelayotganini ko'rdi-yu, birdan dodlab yubordi. Darhol yonida turgan lineykani olib, bir urishda so'nani stolga qapishtirdi. Keyin orqasini devorga suyab, qo'llari bilan yuzini to'sib, anchagacha hushiga kelolmay turdi.

O'sha kecha o'zim yotoqda bir soatcha u yoqdan-bu yoqqa ag'anab, yuragim ezildi.

Men u vaqtda o'n ikki yoshga chiqqan, ko'nglimda or, hayo tuyg'ulari anchagina uyg'onib qolgan edi. O'qituvchimga qilgan muomalamdand uyaldim. Bu aybim osongina kechirib yuboriladigan ayb emasligini anglar, ertaga, albatta qiynoq-qistovga olinishimga aqlim yetar edi. Kim biladi, oqibati nima bo'ladi?

Mudira opani tushimda bir necha bor ko'rdim, yonimga g'azablanib kelar, ko'zlarini olaytirib baqirardi.

Ertasi kun birinchi dars voqeasiz o'tdi. Lekin ikkinchi darsning oxirroq'ida sinf eshigi ochilib, murabbiyalardan biri kirdi-yu, o'qituvchimga bir nimalar degandan so'ng meni tashqariga imo qildi. Naqadar qo'rqinchli!

Men yelkalarimni qisib, tilimni cho'chchaytirib sekin tashqariga chiqib borayotganimda bolalar kulishar, o'qituvchim esa lineyka bilan stolni sekin-sekin taqillatib ularni jim bo'lishga, shovqin solmaslikka chaqirar edi.

Bir nafasda mudira kabinetiga yetib keldim, keldimu, taajjubda qoldim. Mudiraning chehrasi tushimda ko'rgan chehraga sira o'xshamas edi. Shundayki, chayon surati yopishtirilgan so'na o'yinini o'ylab chiqargan, o'qituvchini hushidan ketkazgan yaramas qiz men emas-u, u ekaniga ishonar darajada hayratda qoldim.

Chehrasida g'am, lablarida titroq bor edi. Meni qo'limdan ushlab bag'riga bosmoqchi bo'lganday bir harakat qildi, lekin qo'yib yubordi.

— Farida bolam... Senga bir xabar aytmoqchiman... Og'ir xabar... Otang picha betob

emish... Picha deyapman, lekin anchagina bo'lsa ham ehtimol....

Mudira opa qo'lidagi bir parcha qog'ozni buklar, so'zini ulashtirishga qiynalar edi.

Meni sinfdan chaqirib kelgan murabbiyaning birdan yuziga ro'molcha to'sib tashqariga chiqib ketganini ko'rdim.

Tushundim. Bir nima demoqchi bo'ldim, lekin mudira opa singari mening ham tilim tutilib qoldi. Boshimni o'girib, ochiq derazadan daraxtlarga qaradim. Ularning oftob nuri tushgan tepalarida qaldirg'ochlar uchishib yurardi.

Birdan men ham o'shalar singari jonlanib ketdim.

— Tushundim, ma soeur, kuyunmang... Nachora? Hammamiz ham o'lamiz... — dedim.

Bu safar mudira opa boshimni ko'ksiga bosdi, ancha vaqtgacha qo'yib yubormadi.

Maktabimizda begonalar kiritilmaydigan kun bo'lishiga qaramay, bir ozdan so'ng xolarim meni ko'rgani kelishdi. Ruxsat so'rab uyga olib ketmoqchi bo'lishgan edi, men ko'nmadim. Imtihonlar juda ham yaqinlashib qolgani o'sha kuni har mahaldagidan ham ziyodroq sho'xlik qilishimga xalaqit bermadi. Shu darajada sho'xlik qildimki, kechki dars tayyorlash paytida badanim o't bo'lib yondi, tanballarga o'xshab qo'llarimni partaga qo'yib uxladim va o'sha kecha ovqat ham yemadim.

* * *

Yozgi ta'tilimni Basima xolaning Qo'zyotog'idagi chorbog'ida o'tkazdim.

Bu yerdagi bolalar bilan ko'nglim ovunmas edi. Basima xolaning qizi Najmiya onasining etagidan ajralmaydigan kamgap, xastahol qizaloq edi. Komron akasining xuddi o'ziginasi desa bo'ladi.

Xayriyatki, atrofda Bolqondan ko'chirma qilinganlarning bolalari bor ekan. Ularni bog'chaga to'plab olib, qiy-chuv solar, kechga qadar to'polon qilardim.

Bir oz vaqtdan keyin bechora o'rtoqlarim quvg'inga uchrashdi, chorbog' bog'boni ularni ko'chaga quvdi.

O'rtoqlarim ko'ngilchan bolalar edi; ko'rgan haqoratlarini pisand qilmay, meni chorbog'dan olib qochgani kelishardi. Necha soatlab dalalarda beboshlik qilar, polizlarning chetanlaridan oshib o'tib yegulik o'g'irlardik.

Kechqurun yuzim oftobda po'rsillab, etaklarimning yirtiqlarini tilingan qo'llarim bilan yashirishga tirishib uyga kirib kelganimda, xolam sochlarini yular, bir tutam yaltiroq tuk ostidagi pushti og'zini ochib ora-sira esnab o'tirgan, shu holida esi past yalqov mushukka o'xshagan Najmiyani menga ibrat qilib ko'rsatardi. Suluvligi, bilimdonligi, nozikligi, tarbiyasi, bilmayman yana nima balosi bilan nuqul boshimga taqillab uriladiganlardan yana biri Komron edi.

Najmiya bo'lsa... Gapning qisqasi, onasining etaklari ostida o'sgan, yumshoq, mo'min uy mushugi edi. Lekin qizlarning shunaqa bo'lishi kerakligini ichimda ma'qullar ham edim.

Lekin yigirmaga yaqinlashib qolgan, tarovatli yupqa lablari ustida mayin miyiqalar sabza ura boshlagan kap-katta Komronga nima bo'ldi? Qizlarnikiga o'xshagan zaifona oyoqlarida oppoq charm tuflisi, ipak paypoqlari, yurganda yosh novdaday tebranuvchi sarv qomati, shohi ko'ylagining ochiq yoqasidan chiqib turgan uzun, oq bo'yni bilan erkakdan ko'ra ko'proq qizga o'xshagan bu yigitga juda yomon jahlim chiqardi.

Erkak qarindoshlar, qo'ni-qo'shnilar uni yaxshi yigit deb maqtashguday bo'lishsa, qonim qaynab ketardi.

Necha bor yugurib kelib, oyog'im lat yeganday o'zimni ustiga tashlaganimni, kitoblarni yirtganimni, bekorchi bahonalar bilan janjal chiqarmoqchi bo'lganimni eslayman. "Hoy, ollohning quli, qiz bolaga o'xshab o'tirmay bir oz jonlansang-chi, biron narsa de-

sang-chi, ana shunda misoli mushukday bo'yingga osilib, seni tuproqqa bulab tashlay, sochlaringni yulay, ilon ko'zlariga o'xshagan yashil ko'zlaringga chang solay!" deb o'ylayman.

Oyoqlariga tosh yumalatib yuborib, g'ujanak qilgan kunimni ich-ichimdan zavq bilan titrab turib eslayman. Lekin u o'zini yetilgan erkak kishiday hisoblab, menga yuqoridan qaraydi, ko'zlarini jilmaytirib: "Bolaliging qachon qoladi, a, Farida?" — deydi.

"Juda soz, lekin senda ham qachongacha davom etadi bu pismiqlik, bu sovchi oldiga chiqqan qari qizning nozu karashmasi?.."

Bu so'zlarni har nima bo'lganda ham aytolmayman, albatta. Xudoga shukur, yoshim o'n uch-o'n to'rtlarda... Shu yoshdagi bir qizning qo'rsligini shu qadar bir nazokat bilan qarshilagan xushmuomala kishidan ortiqcha xafa bo'lish yarashmaydi. Beixtiyor nojo'ya so'z chiqib ketishidan qo'rqayotgandek, og'zimni qo'lim bilan yopib olaman, uni bemalol so'kib olish uchun bog'chaning xilvat burchaklariga qochib ketaman.

Yomg'ir quyib turgan kunlarning birida qarindosh xotinlar kiyim-kechak haqida gaplashib o'tirishgan edi. Xotinlar tiktirmoqchi bo'lishgan qishki kiyimlarining rangi to'g'risida Komronning fikrini so'rab qolishdi.

Men bir burchakda tilimni chiqarib, ko'zlarimni olaytirib, ko'ylagimning yengini yamash bilan mashg'ul edim. O'zimni tutolmadim, qahqaha urib kulib yubordim.

Xolavachcham:

— Nimaga kulyapsan? — deb so'radi.

— O'zim... — dedim. — Esimga bir narsa tushib ketdi...

— Nima tushdi?

— Aytmayman...

— Ko'p noz qilaverma. Darvoqe, sening ichingda gap turarmidi... baribir aytasan bir kun....

— Unday bo'lsa xafa bo'lma... Sen xonimlar bilan kiyim to'g'risida gaplashib turganingda, men seni xudo yanglish yaratgan deb o'yladim... Qiz bo'lganingdami... lekin hozirgi yoshingda emas... Masalan, o'n uch-o'n to'rt yoshlaringda....

— Juda soz, keyin....

— Boyatdan beri atigi bir qarich yirtiqni yamaguncha barmoqlarimni ilma-teshik qilib olganim uchun ham men yigirma-yigirma ikki yoshlardagi bir erkak....

— E, keyin....

— Keyin nima bo'lardi, ollohning amri, payg'ambarning qavli bilan seni o'zimga olardim, vassalom.

Uydagilarning hammasi sharaqlab kulib yubordi. Boshimni ko'tardim-u, hammaning ko'zi menga tikilib turganini ko'rdim.

Mehmonlardan biri beadabgarchilik qildi:

— Juda soz, buni hozir ham qilish mumkin, Farida, — dedi.

Esim og'di. Ko'zlarimni olaytirib:

— Qanday qilib? — deb so'radim.

— Qanday qilib? Komronga tegasan qo'yasan-da... U sening bezaklaring g'amini yeydi, yirtiqningni tikadi. Sen ham ko'cha ishlariga qaraysan.

Achchig'im chiqib turib ketdim. Lekin bu gal ko'proq o'zimdan achchig'langan edim. Nima qilay, gap-so'zni o'zim boshlab bergan edim. Men bema'ni gaplar aytishda bu qadar haddimdan oshib ketgan emasdim, chamamda shu xoin yirtiq ko'ylak es-hushimni olib qo'ygan bo'lsa kerak.

Shunday bo'lsa ham, qo'rqqoq oldin musht ko'taradi, degandek yana hujumga o'tdim.

— Bo'ladi, lekin Komronbey uchun zararli bo'lar deb o'ylayman, — dedim, — chunki xudo ko'rsatmasin, uyda janjal chiqquday bo'lsa xolavachchamning holi nima bo'lar

ekan. Bir mahallar nozik oyoqlariga tushgan toshni eslaridan chiqarmagan bo'lsalar kerak, deb o'ylayman... — Kulgilar orasida g'alati bir jiddiyat bilan xonamga chiqib ketayotgan edim, ammo eshikka yetganimda yana qayrildim. — Beadablik qildim, — dedim, — o'n to'rtga kirib qolgan bir qiz uchun juda uyat ish bo'ldi, aybga buyurmanglar.

Tovonlarimni zina taxtalariga urib, eshiklarni lang ochib xonamga kirib ketdim. O'zimni karavotga to'pday tashladim. Pastda qahqahalar davom etardi. Qaydam, balki meni ermak qilishayotgandir. Baraka topishsin.

Komronga tegsam haqiqatan ham yaxshi bo'lsa kerak. Chunki yoshlarimiz kun sayin ortib, u bilan janjallashish bahonalari kamayib borar edi. Bir marta bo'lsa ham soch yulishib, bosh urishib alamimni chiqarib olish uchun unga tegishdan boshqa chora yo'qday ko'rinardi.

* * *

Yozgi ta'til oxirida maktabimiz birmuncha vaqt qaynab toshar, bu toshqinlik faqat birinchi chorak imtihonlarigacha davom etardi.

Sababi shuki, o'n uch-o'n to'rt yoshga kirgan katolik dugonalarim bahorgi Paxsa bayramida dastlabki marosimlarni qilishar, etaklari yerga tegadigan oq shohi ko'ylaklar kiyishib, kelinchak yuz pardasiga o'xshagan ro'mollar o'rab olib, Iso payg'ambarni eslashardi.

Cherkovda mum shamlar yoqiladi, organ chalinib, duolar o'qiladi; hammayoqni to'ldirgan bahor gullarining muattar bo'ylari bilan aralashib ketgan isiriq, aloy tutunlari ichida qilinadigan bu marosim juda chiroyli bo'ladi. Shunisi yomonki, kanikul kunlarida qilinadigan bu marosimda xoin dugonalarim unashib qo'yilgan yigitlariga vafosizlik qiladilar, asal mumi rangli, moviy ko'zli Isoni ro'para kelgan bir, hatto bir necha erkak bilan bo'lib aldaydilar.

Maktab ochilganda dugonalarim chamadonlarining bir burchagiga yashirib maktublar, rasmlar, esdalik qilib berilgan gullar, nevlay, yana qanday narsalar keltiradilar.

Bog'chada ikkitadan yo uchtadan bo'lib qo'l ushlab yurganlarida gaplashgan gaplarini bilardim. Qizlarning eng ma'sumasiga, eng dindorlariga hadya qilingan rangli, zarli payg'ambar yo malak suratlarining tagida saqlanadigan rasmlar yigitlarniki ekanini osongina bilib olardim. Bog'chaning bir burchagida biror qizning tevaragida uchgan chivinlar ham uqolmaydigan bir shipshish bilan dugonasi qulog'iga aytgan gapidan ham bexabar qolmasdim.

Bu mavsumda qizlar ikkitadan-uchtadan bo'lib olishib, bir-birlariga yelimday yopishib ketishardi.

Men bechora esa bog'chada ham, sinfda ham yakkalanib qolardim. Dugonalarim mendan sir saqlashardi. Ular murabbiyalardan ham ko'proq mendan qo'rqishardi. Nega deysizmi? Chunki sergap edim, soqolli amaki aytganday, ichimda gap turmas edi. Mabodo qizlardan biron-tasi qo'shni yigit bilan bog'cha panjarasi orqali gul olib-berishganini ko'rdimmi — bo'ldi, bog'chada darrov ayyuhannos ko'taraman. Nachora, bunday narsalarga juda ham o'ch edim.

Hech esimdan chiqmaydi: qish kunlarining birida kechqurun dars tayyorlash bilan mashg'ul edik. Mishel ismli tirishqoq bir qiz no'noq dugonasiga Rim tarixini o'rgatish uchun murabbiyadan ijozat so'rab, eng orqadagi qatorga o'tib o'tirgan ekan. Darsxona jim-jit edi, shu jimjitlik ichida birdan piqillagan ovoz eshitildi. Murabbiya boshini ko'tarib:

— Nima bo'ldi, Mishel, yig'layapsanmi? Nimaga? — deb so'radi.

Mishel ko'z yoshlaridan ivib ketgan yuzini qo'li bilan to'sib oldi.

Uning o'rniga men javob berdim:

— Mishel karfagenliklarning yengilganiga xafa bo'ldi, shunga yig'layapti, — dedim.

Sinfda biram qahqaha ko'tarildiki...

Xullas, dugonalarim meni o'zlariga qo'shmaslikda haqli edilar. Faqat hammadan ajralib qolish, kap-kattakon qiz holimda esi past bola muomalasini ko'rish uncha yaxshi narsa emas edi.

Yoshim o'n beshga qarab borardi. Hamma onalarimiz kelin bo'lgan, buvilarimiz esa: "Voy, sho'rim, uyda qolib ketyapsizlar!" deb hayajonga tushadigan va hazrati Ayyub qudug'iga* chopadigan yosh...

Bo'yim cho'zilmay qolgan edi. Ammo sho'x-o'jarligimga qaramay, qomatim kelishib, chehramda ajoyib ranglar, nurlar yonib o'cha boshlagan edi.

Soqolli amaki ba'zan qo'llarimdan ushlab, meni deraza yoniga olib borardi-da, yuzimni xuddi ko'zlariga surtadigandek, yuzini yaqin keltirib: "Qizim, bu nima?.. Bu qanaqa rang, hey?.. Guldek toza-ya. Na so'ladi, na eskiydi!" — deyardi.

Oynaga qarab: "Ha, jonim, qiz degan ham shunaqa bo'ladimi? Fe'li bo'ri bolasiga o'xshasa-yu, yuzi rassom chizganday chiroyli bo'lsa!" — deb o'ylar, universal magazin ko'rgazmasida buvakni tomosha qilayotganday tilimni chiqarib, ko'zlarimni olaytirib, o'zimni ermak qilar edim..

* * *

Ta'tillar ichida eng yaxshi ko'rganim Pasxa bayrami edi. Bu ikki haftalik ta'tilni o'tkazish uchun Qo'zyotog'iga borganimda gilolar pishgan, katta bog'ning ko'chaga qaragan tomonini boshdan-oxir to'sib olgan daraxtlardagi gilolar chayqalib turgan bo'lardi.

Gilosni juda yaxshi ko'rardim. Ana shu o'n besh kunni chumchuqlar singari faqat gilolar yeyish bilan tugatar, shoxlarining eng uchlarida qolgan giloslarni ham tugatmay turib maktabga qaytmas edim.

Bir kuni kechki payt daraxt ustiga chiqib olib, gilolar yeya, danaklarini uzoq-uzoqlarga ota boshladim.

Shu danaklardan biri ko'chada o'tib ketayotgan bir keksa qo'shnimizning naq burniga borib tegsa bo'ladimi?

Boyoqish nima bo'lganini bilmay dong qotib qoldi, atrofiga telba ko'zlar bilan jovdirab qaradi, lekin boshini ko'tarib daraxtga qarash hech esiga kelmadi.

Ovozimni chiqarmasam, o'tirgan yerimdan qimirlamasam, balki meni hech ko'rmay, birona qush uchib ketayotib danak tushirib yubordi, deb qo'ya qoldi.

Men esam, nihoyatda qo'rqqanimga, uyalganimga qaramay, o'zimni tutolmasdan kulib yubordim.

Kattakon shoxda otga minib olganday o'tirgan, sira uyalmasdan, hayo qilmasdan kulayotgan qizni ko'rdi-yu, boyoqish o'zini tutib turolmadi, jahli chiqqanidan qosh-ko'zlarini o'ynatib:

— Barakallo, oppoq qizim, — dedi. — Bu ishingiz bizga yoqmadi, xudo biladi, sizday bo'yi yetib qolgan kap-kattakon bir qizning...

O'sha zamon yer yorilsa, yerga kirib ketguday bo'ldim. Bechora guldek yuzim, kim biladi, qanday ranglarga kirdi ekan! Daraxtdan yiqilib ketish xavfiga ham qaramay, qo'llarimni maktabda kiyadigan ko'yilgimning ko'kragi ustida qovushtirib bo'ynimni xiyol bukdim-da:

— Kechiring, beyafandim, — dedim, — xudo haqqi, bexosdan bo'ldi... Yana ham to'g'risi, bilmay qoldim... — Bu gunohkorlarcha yolvorish usuli maktabda murabbiyalar, dindor o'quvchilar Bibi Maryam bilan Iso oldida duo o'qiyotgan mahallarida qo'llanadigan usul edi. Harholda, buning ta'siri uzoq vaqtlardan beri sinab kelinardi. U necha asrlardan beri ilohiy ona bilan bolani shu qabilda yupatib kelgani uchun, bu keksani ham oxirda insofqa keltirishi mumkin edi.

Taxminimda yanglishmadim. Qo'shnim bu riyokor so'zlarimga, ovozimdagi qaltiroqqa

aldandi, yumshaldi. Nimagadir, menga biron yaxshi narsa aytish zarurligini sezganday:

— Bu xil parvosizlikning bo'yi yetib qolgan qizga zarari yetishi mumkinligini tushunmaysizmi? — dedi. Nima demoqchi ekanligini juda yaxshi tushunib tursam ham, ko'zlarimni pirpiratib:

— Nega endi, afandim? — deb so'radim.

U kishi quyoshning yondosh tushib turgan nurlariga qo'lini parda qilib, menga diqqat bilan razm soldi, keyin xaxolab kuldi.

— Masalan, sizni o'g'limga olib bermoqchi bo'lsam...

Men ham kulib yubordim.

— U tomonga xotirjam bo'lsinlar, afandim. Odobli qiz bo'lganimda ham olmas edingiz!

— Nega endi, bilolmadim?

— Chunki mening daraxtga chiqish, gilos danaklarini otishdan ham kattaroq ayblarim bor... Birinchidan, boy qiz emasman... Qulog'imga chalingan gaplarga qaraganda, kambag'al qizni hech kim nazariga ilmas emish... Innaykeyin, chiroyim ham yo'q... Mendan so'rasangiz, bu — kambag'allikdan ham kattaroq bir kamchilik...

Bu so'zlar kekxa beyni juda qiziqtirib qo'ydi.

— Siz xunukmisiz, qizim? — dedi.

Men lablarimni cho'chchaytirdim.

— Nimalar deyapsiz? Nima, men o'zimni bilmaymanmi? — dedim. — Qiz degan ham shunaqa bo'larmishmi? Qizga uzun bo'y, sariq soch, moviy yoki yashil ko'zlar lozim...

Kekxa bey bir mahallar chatoq yurganga o'xshaydi... G'alati boqish, shirin tovush bilan:

— Oh, bechora qizim, — dedi. — Sen go'zallikning nimaligini biladigan, o'zingning qandayligingni farq etadigan yoshdamisan-a? Har nima bo'lganda ham... Qani, otingiz nima, bilib qo'yaylik?

— Choliqushi.

— Ie, bu qanday ot bo'ldi?

— Pardon*, meni maktabda shunday deyishadi-da... Asl ismim Farida. O'zim singari qo'pol-to'pol ism.

— Farida xonim... Sizning otingiz ham o'zingiz singari go'zal, bunga amin bo'ling. Koshkiydi o'g'limga sizdaqasini topsam...

Bilmayman, nima uchundir bu kibor qiyofali, shirin so'zli kishi bilan sho'xlik qilgim kelib ketdi.

— Shu holda o'zlariga ham gilos otsak bo'ladi deng?

— Albatta... Albatta... Hech shubha yo'q...

— Hozircha ruxsat etsangiz, sizga bir oz gilos terib bersam. Meni kechirganingiz isboti uchun giloslarni, albatta, olishingiz kerak... Ikki minut...

Olmaxon chaqqonligi bilan shoxlarga tirmashib chiqib ketdim. Kekxa qo'shnim qo'llarini ko'zlariga tutib:

— Ana, shoxlar qirsillayati... Men sabab bo'laman-da... Yiqilasiz, Farida xonim! — deb baqirardi.

Men bu vahimaga e'tibor bermay, gapdan tolmas edim.

— Hayron bo'lmang... Yiqilishga o'rganib qolganman... Masalan, yaqin bo'lsak, chakkamdagi yara izini ko'rardingiz. Shunday izki, butun go'zalliklarni hechga chiqaradi....

— Hay-hay, qizim... Yiqilasiz...

— Bo'ldi, afandim, bo'ldi... lekin bularni sizga qanday qilib beraman?! Topdim, afandim, buning ham yo'lini topdim..

Fartugimning cho'ntagidan ro'molcha oldim-da, unga giloslarni solib uchlarini tugunchaga o'xshatib tugdim.

— Ro'molchaga parvo qilmang... Hali burnimni artganim yo'q... Top-toza... Iltimos, faqat yerga tushirmasdan ushlab olasiz... Bir... Ikki... Uch!

Keksa qo'shnim kutilmagan bir chaqqonlik bilan ro'molchani tutib oldi.

— Ko'p rahmat, qizim, — dedi. — Ana xolos, endi ro'molchangizni qanday qaytarib beraman?

— Hechqisi yo'q... Sizga mendan hadya bo'la qolsin..

— Nega endi?

— Nega bo'lmasin? Buning boshqa tomoni ham bor... Men bir necha kundan so'ng yotoqxonaga qaytib ketaman. Maktabimizda bir odat bor... Ta'til kunlarida qizlar yigitlar bilan tanishishadi, keyin, maktab ochilganda, ularni bir-birlariga maqtanishadi. Men bunday narsalarni qilmaganim uchun ular oldida juda qisilaman... Ammo ular betimga ochiq-sochiq bir narsa deyishga botinishmaydi, meni mutlaqo ahmoq deb bilishsa kerakda. Bu safar bir g'alati ish qilaman... Maktabga qaytganimgan keyin, bir sirim borday boshimni solintirib o'y surib yuraman, g'amgin-g'amgin kulimsiyman. Ular: "Choliqushi, senda bir gap bor-a?" deb, albatta, so'rashadi. Men ham noxushgina: "Yo'q, menda gap nima qilsin?" deyman... Ishonishmay, meni qistay boshlashadi. Ana shundan keyin: "Xayr, aytsam aytay... lekin bировga og'izlaringizdan chiqarmaysizlar, qarg'anasizlar", — deyman-u, bitta yolg'onni do'ndirib yuboraman.

— Qanday yolg'on?

— Siz bilan tanishganim yolg'onni osonlashtiradi. "Sarg'il, uzun bo'y bir erkak bilan devor ustida dildorlik qilishdik", deyman... Albatta, oq sochli deya olmayman. Sochingizning o'zi ham yoshlikda oqara boshlagan bo'lsa kerak... Dugonalarimning fe'lini bilamanda. Darrov: "Nima haqda gaplashdinglar?" — deb so'rashadi. Meni chiroyli ekansiz, dedi deb ont ichaman. Men ham unga bir ro'molcha gilos berdim, deb, albatta, aytmayman. Gul berdim, deyman... yo'q, bunisi ham to'g'ri kelmaydi... Gulni ro'molchada bermaydilar-ku... Ro'molchani hadya qildim, deyman, vassalom...

Bir ozgina avval bir-birimiz bilan yoqalashguday bo'lganimiz holda, endi kekxa qo'shnim bilan chaqchaqlashib kulishar, qo'l silkishib xayrlashar edik...

O'sha yil yozida shu daraxtga chiqish illatim boshimga balo bo'ldi.

Avgustning oydin kechalaridan biri. Chorboqqa bir to'da mehmon kelgan edi. Bular orasida Narimon nomli yigirma besh yoshlardagi bir tul xotin ham bor edi. Uning ondasinda chorboqqa kelgan kunlari katta voqea hisoblanardi.

Dunyoda o'zlaridan boshqa hech kimni yoqtirmaydigan xolalarimdan tortib xizmatchi qizlarga qadar — hamma bu xotinga mahliyo bo'lib qolgan edi.

Narimonning eri bundan bir yil avval o'lgan. Narimon erini juda ham yaxshi ko'rardi, deyshadi. Shuning uchun u hamisha qora kiyib yurar ekan. Lekin menga shunday tuyuldiki, bu xotinning sarg'imtir chehrasiga juda ham yarashib tushgan qora kiyimi aza tamom bo'lgandan so'ng yechilguday bo'lsa, uning quruqligi oshkor bo'lib qoladi.

Narimonning menga qilgan muomalalari it mushukni erkalaganiga o'xshardi. Lekin men unga hech elikmas edim. Oramiz ancha sovuq edi. Menga qilgan iltifotlarini juda sovuq qarshilardim.

O'rtamizdagi sovuqlikning hali ham davom etganiga qaramay, tan berishim kerak: Narimon o'lguday chiroyli edi. Menga yoqmaydigan bir narsasi bo'lsa, u ham nozuka-rashmalarga o'chligi edi. Xotinlar ichida-ku o'zini uncha-muncha yaxshi tutardi-ya, lekin, mabodo oraga bitta-yarimta erkak aralashib qolguday bo'lsami, ana unda yuzi o'zgarar, ovozi, qahqahalari, qiliqlari butunlay boshqa tus olardi. Qisqasi, maktabimdagi yeng ichida ish ko'radigan dugonalarimning yana ham savodi chiqqanrog'i...

Eri haqida gap ochilguday bo'lsa, bu xotinning: "O, mening hayotim bitdi!" deb yolg'on taassurot qoldirishga harakat qilishi jon-jonimdan o'tib ketardi. U shunday qil-

ganda ich-ichimda g'azabga kelar, "ko'zga yaqinroq birontasi uchrasin, ko'ramiz", deb o'ylardim.

Chorbog'imizda Narimonga teng keladigan hech kim yo'q edi. Latta Najmiyani esa, ta-biiy, odam soniga qo'shib bo'lmaydi. Xolalarim sochlari, boshlari oqargan qari xotinar. Goh uning, goh buning oyoqlarini tushashdan boshqa gaplari yo'q. U holda, u holda...

Men Narimonning chorboqqa mazaxo'rak bo'lib qolganining sababini seza boshlagan-day edim. U esi past bo'lamni ko'z ostiga olib qo'ygan edi. Yo tegmoqchimikan? Unday deb o'ylamayman. O'ttizga yaqinlashib qolgan tul xotinning yigirma yoshlardagi yigitcha-ga tegish harakatiga tushishi pastkashlikning borib turgani... Agar u bunday pastkashlik-dan qaytmasa, bema'ni xolalarimda tajribasiz bolalarini kalxatga oldirib qo'ymaydigan ko'z topilarmikan?

U holda, u holda?

U holdasi bormi? Baxtiyor tul, o'z hashamati, fantaziyasi oldida tiz cho'kadigan bironta sho'ring qurg'urni topguncha mening bo'lam bilan ko'nglini chog' qilyapti.

Komronni esi past dedim-a, yo'q, qizishganimdan aytdim... Yo'qsa, u nima qilayotga-nini yaxshi biladigan sariq chayon. Narimon bilan gaplashganda o'zini pinhon tutishga ti-rishadi, lekin mendan qochib qutula olarmikan?

Bolalar bilan yoqalashib yo ipdan sakrab o'ynab turgan, yoxud yerga yotib olib, qarta foli ochayotgan kezlrimda ham ko'zlarim faqat ularda bo'ladi...

Bo'lam qaerda bo'lsa ham, o'sha xotinning pinjiga kirib oladi. Goho hech narsadan be-xabardek yonlaridan o'tib ketaman. Ana shunday kezlarda ovozlarini pasaytirishadi yo gapni boshqa yoqqa burib yuborishadi... "Nima qilishsa qilishavermaydimi, senga nima?" deyarsizlar. Menga nimami? Komron dushmanim bo'lganda ham, har holda, bo'lam... Qandayligi noma'lum bo'lgan bir xotin uni buzar ekan-u, men qarab o'tiramanmi?..

Nima to'g'risida gapirayotgan edim?.. Ha, avgustning oydin kechalaridan biri... Mehmonlar chorbog' oldidagi ayvonda o'rinsiz yoqilgan katta lampaning yorug'ida han-gomalashib o'tirishgan edi.

Narimonning musiqa notalari singari o'lchovli, ohangdor qahqahalari asabimga tekka-ni uchun boqqa chiqib bir burchakda, qorong'i daraxtlar tagida xayol surib o'tirgan edim.

Azamat shoxlaridan bir qismi qo'shni boqqa osilib tushgan bitta qari chinor bor. Be-choraning yeyishga yaraguli mevasi bo'lmaganiga qaramay, salobati uchun yaxshi ko'rardim. Ustida, xuddi supada yurganday, hech qo'rqmasdan yuriladigan yo'g'on, so-yabon shoxlariga chiqib aylanar, yoxud o'tirardim.

O'sha kecha ham shunday qildim, anchagina baland shoxiga chiqib o'tirdim.

Bir ozdan so'ng qulog'imga yengil oyoq tovushi, orqasidan esa bo'g'i'iq qahqaha eshitil-di.

Darhol ko'zlarimni ochib, quloqlarimni ding qilib turdim... Nima desam bo'ladi. Bo'lam baxtiyor tul bilan men tomon kelardi...

Qarmog'iga baliq yaqinlashganini ko'rgan baliqchi singari, boshdan-oyoq diqqatga ay-landim. O'tirgan yerimda shovqin solib yubormasaydim, deb o'takam yorilardi. Behuda qo'rquv!

Ular o'zlaridan shu qadar ketishgan ediki, o'tirgan yerimda bong ursam ham eshitish-mas edi. Narimon oldinda, bo'lam esa arab malayday to'rt-besh qadam orqada kelardi. Devor orasidan o'tib, nari ketishga madorlari yetmagani uchun men chiqib olgan daraxt tagiga kelib to'xtashdi: "Keling, jujuqlarim! Keling, qo'zilarim!.. Sizlarni menga olloh na-sib qildi. Bir ozdan so'ng ko'rishamiz... Bu go'zal oydin kechada sizlardan unutilmas bir xotira qoldirish uchun qo'limizdan kelganicha g'ayrat qilamiz!"

Xuddi shu choq bir chigirtka chirillay boshlamaydimi? Dod deyman! Bo'lamning bax-tiyor tulga aytayotgan gaplarini eshitolmay qoldim... Qo'limdan kelsa: "Hoy, notavon, ni-

madan qoʻrqasan? Bu yerlarda kim boʻlardi?.. Ovozini chiqarsang-chi!" deb baqirardim.

Komronning: "Narimon, azizim, malagim", — degan soʻzlarigina qulogʻimga chalindi. Dag-dag titray boshladim. Yiqilib tushmaganimda ham, sharpa qilaman, yaproqlarni shitirlatib yuboraman, deb qoʻrqar edim. Bu orada Narimon xonimning ham bir-ikkita soʻzini eshitdim... "Iltimos qilaman, Komronbey, iltimos qilaman", — deyar edi u.

Nihoyat, ovozlar tindi. Narimon sekin-sekin devor tomon yurdi, qoʻshni bogʻda boshqa birov bor-u, uni koʻrmoqchi boʻlganday, oyoqlarining uchiga turib qaradi.

Komron esa uning orqasida nima qilishini bilmayotganday turardi...

Boʻlamning birdan u tomonga yurganini, qoʻllarini koʻtarganini koʻrdim... Yuragim qinidan chiqib ketayozdi, "axiyri aqli boshiga keldi, bu yomon xotinga shapati otadi", deb oʻylayman. Komron shunday qilsa qolsa, men ham hoʻngrab oʻzimni daraxtdan tashlayman, u bilan umrbod yarashaman. Lekin u maxluq bunday qilmadi. Qizlarnikiga oʻxshash oppoq qoʻllari bilan Narimonning yelkalaridan, keyin esa bilaklaridan mahkam ushlab oʻziga tortdi. Quchoq quchoqqa, nafas nafasga tutashdi. Chinor barglari orasidan tushgan oy yorugʻida ikkovining sochlari bir-birinikiga aralashib ketganini koʻrdim.

Yo rabbiy, bu qaday razolat, qanday razolat-a! Butun vujudim dag-dag titrardi. Bir oz avval ularga gʻalati bir oʻyin koʻrsatib qoʻyishga qaror qilgan boʻlsam, endi meni sezishmasin deb oʻtakam yorilardi. Haqiqiy qushga aylanib, bu shoxlardan koʻkka parvoz qilishni, osmondagi oy manzilida gʻoyib boʻlib, bu dunyodagi odamlarning yuzlarini koʻrmaslikni nechogʻlik istar edim!..

Lablarimni barmoqlarim bilan siqib turganimga qaramay, ogʻzimdan bir ovoz chiqdi. Bu faryod boʻlsa kerak. Lekin pastdagilar tushunguncha faryodim qahqahaga aylandi. Uyatsizlarning oʻsha damdagi talvasasini, qoʻrquvini bir koʻrsangiz edi!

Bir ozgina oldin oyoqlarini oy yogʻdusi kabi yerga tegizmay yurayotganday tuyulgan baxtiyor tul endi daraxtlarga urilib, qoqinib-suqinib qocha boshladi. Xolavachcham ham shunday qilmoqchi boʻldi. Lekin Narimon izidan bir necha odim bordi-yu, keyin nima oʻylasa oʻylagandir, tarvuzi qoʻltigʻidan tushib qaytib keldi.

Men qiladigan boshqa ish topolmaganim uchun hamon kular edim. U mashhur "Qargʻa bilan Tulki" ertagidagi tulki singari, daraxt tagida u yoq-bu yoqqa yura boshladi.

Nihoyat, uyatni bir yoqqa yigʻishtirib qoʻyib:

— Farida, jonginam, bir oz pastroqqa tusha olasizmi? — dedi.

Men kulgini toʻxtatib, jiddiy ohangda:

— Nima ishingiz bor? — dedim.

— Hech... senga gapim bor edi-da...

— Mening esa siz bilan gaplashadigan gapim yoʻq... Rohatimni buzmang.

— Farida, hazilingni qoʻy...

— Hazilimni? Nega qoʻyar ekanman?

— Lekin haddingdan oshyapsan... Sen pastga tushishni xohlamasang, men tepaga chiqishim mumkin.

Ana xolos, bunisiga nima deysan! Yoʻlda ketayotganida kichkinagina koʻlob suvni koʻrib esankirab qoladigan, hatlashga qaror berishdan avval tufllariga, suvga uch-toʻrt marta qarab oladigan, kursiga oʻtirish oldidan shimining tizzalarini barmoqlarining uchi bilan ushlab yuqori tortib qoʻyadigan nozik, nozanin boʻlamning daraxtga chiqmoqchi boʻlgani-chi, qoʻy, kulma!

Shu kecha Komron chindan ham vahshiylashgan edi. Pastdagi shoxlardan biriga osilib chiqdi, keyin yana ham yuqori chiqish harakatiga tushdi.

Shu kecha u bilan daraxt ustida yuzma-yuz kelish fikri nimagadir meni hayiqtirardi. Uchrashsak falokat yuz berardi. Uning yashil ilon koʻzlarini yaqindan koʻrsam, daraxt

shoxlari orasida potirlashib bir-biri bilan olishgan ikki yirtqich qushga aylanamiz. Ko'zlarini o'yib, pastga otamiz. Yo uni, yo o'zimni.

Lekin, nima uchundir, bu yomonlikni ravo ko'rmadim.

Joyimda to'g'rilanib, keskin tovush bilan buyurdim:

— To'xtang o'sha yerda!

U parvo qilmadi, javob ham bermadi. Chiqib olgan shoxi ustida to'g'rilanib, yana ham yuqoriga qaray boshladi.

— To'xtang, oqibati yomon bo'ladi! — dedim. — Bilasizki, men Choliqushiman. Daraxtlar mening koinotim. Bu joylarga mendan boshqa odamning oyoq bosishiga ko'zim yetmaydi.

— Bu yana qanday gap bo'ldi, Farida?

Haqiqatan ham bu qanaqa gap edi?

Nochor hazilga oldim. Yaqinlashsa, yana ham yuqori chiqish taraddudiga tushib:

— Bilasizki, sizni hurmat qilaman, — dedim. — Sizni daraxtdan yiqilishga majbur etsam juda yomon xafa bo'laman. Hozirgina she'r o'qigan ovozingiz birdaniga "Voydod!", "Voydod!" deb baqira boshlasa, fojia bo'ladi.

Uning ovozi taqlid eta turib, qahqaha urib kulib yubordim.

— Bo'lmasa ko'rishamiz! — dedi Komron.

Qo'rquv unga dalda, chaqqonlik bag'ishladi. Tahdiddan hayiqmay, ostimdagi shoxlarga tirmasha boshladi.

Daraxtda quvlashmashoq o'yinini boshladik. U yaqinlashdi deguncha men yuqori chiqaman. Shoxlar hamon ingichkalashib boradi. Bir qur devor ustiga sakrab tushib qochmoqchi ham bo'ldim. Biroq sakrashga qurbim yetsa ham, sakramayman, nimagaki, bir yerimni mayib qilib olgunday bo'lsam, bo'lam o'rniga mening dodlash ehtimolim bor.

Harholda nima bo'lsa ham, shu kecha bir-birimizga yaqin kelmasligimiz kerak. Siyosatni o'zgartirib so'radim:

— Men bilan nega bunchalik gaplashmoqchi bo'lganingizning sababini bilsak bo'ladi-mi?

Savolimni eshitib, u ham o'zgardi, jiddiy tus olib:

— Sen bilan hazillashyapmiz-u, lekin masala juda muhim, Farida... Sendan qo'rqyapman... — dedi.

— Shunaqami? Nimadan qo'rqasiz?

— Sho'xlik qilishingdan...

— O, har kungi ishim-ku bu!

— Bugungisi boshqa kunlardagiga o'xshamaganidan...

— Bugun biron favqulodda narsa yuz berdimi?

Komron juda charchagan, uzukkan edi. Shimi ham esiga kelmay, shoxlardan biriga o'tirdi. Hamon hazillashayotganday ko'rinsa ham, aslida yig'lab yuboradigan ahvolda edi.

Unga achinganim uchun emas, u bilan gaplashishga toqatim qolmagani, undan tezroq qutulгим kelgani uchun:

— G'am yema, — dedim, — qo'rqadigan hech narsa bo'lgani yo'q, ko'nglingni to'q tutaver... Bor, mehmonlaring oldiga, ayb bo'ladi.

— Farida, shunchaki so'zmi yo ontmi?

— So'z ham, ont ham... Xohlaganing...

— Ishonsam bo'ladimi?

— Meningcha, ishonish kerak... Axir burungiday yosh bola emasman-ku...

— Farida...

— Innaykeyin, hayronman: mening nima deyishimdan qo'rqasan? Men-ku daraxtda o'z yo'limcha o'tiribman...

— Qaydam, ichimda hech ishongim kelmaydi...

— Katta bo'lib qolganimni, esi kirgan qiz bo'lganligimni senga aytishdan, albatta, bir maqsad bor... Bor, suyuqli bo'lam... Ortiq uzukma... Ba'zi narsalar borki, ularni yosh bo-la ham sezadi... Lekin ulg'ayib borayotgan yosh qiz hech farqiga bormaydi. Bor, ko'ngling-ni xush qil....

Komronning vahmi sekin-sekin hayratga aylanib borayotganday ko'rinardi. Meni al-batta ko'rgisi kelgandek, boshini ko'tarib:

— Gaplaring butunlay boshqacha-ya, Farida, — dedi.

Gap cho'zilsa, keti ko'rinmasligi mumkin. Shuning uchun yasama g'azab bilan baqirib berdim.

— Bas endi!.. Gapni cho'zaversang so'zimni qaytarib olaman... Tushunsang-chi!

Po'pisam uni qo'rqitdi. Shoshib-pishib daraxtdan tushdi-da, Narimon ketgan tomonga qarab yurishdan uyalganday, bog'ning etagiga qarab ketdi.

Baxtiyor tul o'sha kechadan so'ng chorbog'da ko'rinmadi. Komronga kelsak, uzoq vaqtlargacha mendan hadiksirab yurdi, men buni sezdim.

Komron Istanbulga tushganda, har safar menga hadyalar olib qaytardi. Bitta rasmiy yapon soyapari, shoyi ro'molchalar, ipak paypoqlar, yuraksurat pardoz oynasi, chiroyli qo'l sumkasi tortiq qildi...

Bolalik sho'xliklarini tashlamagan qizdan ko'ra ko'proq yetilgan qizga yoqadigan bu narsalarning menga hadya qilinishida qanday ma'no bor edi? Choliqushining ko'zlarini bo'yashdan, janjallarining oldini olib, sho'xligiga to'sqin bo'lishdan boshqa nima ham bo'lardi?

Birov seni esdan chiqarmasa, zavqlanish mumkinligini tushunadigan yoshga yetib qol-gan edim. Yana bu chiroyli narsalar o'zimga ham yoqardi.

Lekin bu hadyalar menga manzur bo'lganini na Komronga, na boshqalarga bildirgim kelmas edi.

Buning ustiga nozik qamishlar terilgan, qiyiq ko'zli yapon qizlarining suratlari bilan be-zalغان soyaparimni yerga, tuproqqa tushirgan paytlarimda olmasam, xolalarim:

— Farida, senga berilgan hadyalarni shunday qadrlaysanmi? — deb ta'na qilishardi.

Sumkaning yaltiroq, yumshoq terisiga barmoqlarim tekkanda, hamisha hurmat hissi tuyardim; bir kun ana shu sumkaga qo'limdagi ho'l mevalarni solmoqchi bo'lganday bir harakat qilib, xolalarimni rosa jag'illatdim.

Yana ham hushyorroq bo'lganimda, Komronning bu hadigidan yana ham ko'proq foy-dalanar, turli do'q-po'pisa bilan uni yana nimalar... nimalar olib berishga majbur etar-dim.

Lekin o'zim shu qadar yaxshi ko'rgan bu narsalarimni yirtgim, sindirgim, keyin oyoqlarim ostiga olib yig'lab turib depsagim kelardi.

Bo'lamga bo'lgan kekim, nafratim hech tarqalmas edi.

Boshqa yillar maktabning ochilishi kunlari yaqinlashgan sari boshim og'rir, ko'zlarim tinardi. Ammo o'sha yil bu uydan, bu odamlardan uzoqlashadigan kunimni intizorlik bilan kutdim.

* * *

Maktab ochilgan haftaning yakshanbasida murabbiyalar bizni Qyag'itxona* tomonga olib chiqishdi. Murabbiyalar ko'chada yurishni juda yomon ko'rishadi, lekin o'sha kuni ni-ma bo'ldiyu qorong'igacha qolib ketdik.

Men eng orqada ketayotgan edim. Qanday bo'lganligini bilmayman. Bir mahal qara-sam, dugonalarim bilan mening o'rtamdagi masofa juda uzayib ketibdi. Meni odatdagi-cha oldinda ketayotibdi deb o'ylashgan bo'lishsa kerak, hech yoqdan meni yo'qlovchi

ovoz chiqmadi. Bir payt yonimga bir ko'lanka kela boshladi. Qarasam Mishel:

— Senmisan, Choliqushi? Nega yakka o'zing sudralib ketyapsan? — dedi.

O'ng oyog'imning boldiriga chandilgan ro'molchani ko'rsatdim.

— Hali o'ynab turib yiqilganimga, oyog'imni yaralab olganimgan bexabarga o'xshaysan-a? — dedim.

Mishel yomon qiz emas edi. Holimga achindi.

— Xohlaysanmi, senga yordam qilay?

— Harholda, meni opichib olish fikring-ku yo'qdir?..

— Tabiiy, yo'q... Iloji yo'q-da... Faqat qo'ltiqlab olishim mumkin, xo'pmi? Bunday emas... Qo'lingni yelkamga qo'y... Mahkamroq ushla... Men ham belingdan ushlab olaman... Og'rig'ing picha kamayadi... Qalay, yurganingda joning uncha og'rimayaptimi?

Aytganini qildim. Haqiqatan, ahvolim ancha yengil tortdi.

— Mersi*, Mishel, sen juda ajoyib qizsan, — dedim.

Bir oz yurganimizdan so'ng Mishel:

— Bilasanmi, Farida, bu ahvolda yurganimizni dugonalarimiz ko'rishsa, nima deb o'ylashadi? — deb so'radi.

— Nima deb o'ylashadi?

— Farida ham oshiq bo'libdi... Mishelga dardini aytyapti, deb o'ylashadi.

Birdan to'xtadim.

— Gaping rostmi? — deb so'radim.

— Albatta...

— Unday bo'lsa, qo'ltig'imdan chiq.

Shu buyruqni bera turib, askar komandiriday jiddiy tus oldim.

Mishel meni hamon qo'yib yubormay:

— Eski safsata, — dedi, — nahotki shunga ham ishonsang?

— Safsatami, nega?

— Qizlar sening qanaqaligingni bilishmaydimi?

— Nima demoqchisan?

— Hech senda bunday mojaro bo'lishi mumkin emasligini... Birov bilan yurish ehtimoling yo'qligini...

— Nega endi?.. Meni xunuk deb o'ylaysanmi?

— Yo'q... Xunuk demayman... Aksincha, chiroylisan ham... Faqat o'lguday laqmasan, og'zing bo'sh....

— Meni shunday deb o'ylaysanmi?

— Mengina emas, hamma ham shunday deb o'ylaydi... Sevgi bobida Choliqushi chinakam gurd deyishadi.

Turkchasini ammo uncha yaxshi bilmayman-u, lekin frantsuzchasiga gurd degani osmaqovoq, suvqovoq, bolqovoq ma'nolarini beradi. Qaysi biri bo'lsa ham yomon narsa... Zotan, pastak bo'yim, bo'liq gavdam bilan bu qovoqlardan biriga anchagina o'xshab ham ketishim mumkin... Shu holda Choliqushidan keyin menga yana gurd degan laqab qo'yilsa ko'p yomon bo'ladi! Nima qilib bo'lsa ham odamni sharmanda qiluvchi bu xavfning oldini olish kerak.

Mishelning o'zidan o'rgangan bir qiliqni qildim — boshimni yelkasiga qo'ydim, tagdor qilib yuziga qaradim, keyin g'amgin kulimsirab:

— Mayli, sizlar shunday deb o'ylay turinglar, — dedim.

— Nima deyapsan, Farida?

Mishel taqa-taq to'xtadi, menga ajablanib qaradi. Men bo'ynimni qisib tasdiqladim.

— Afsuski, shunday, — dedim. Keyin yolg'onimning osonroq hazm qilinishi uchun bir oh ham urib qo'ydim.

Mishel bu safar hayratidan ayyuhannos tortib yubordi:

— Ajoyib!.. Juda ajoyib, Farida!.. Afsuski, hech ishongim kelmaydi.

Bechora Mishel sevgi savdosiga shunchalar ishqiboz ediki, buni boshqalarda sezdi de-guncha, yuragi suyunchlarga to'lib ketardi. Faqat o'zi aytganidek, ishonishga, ochiq-osh-kor sevinishga botinolmasdi.

Beadabgarchilik qilib qo'ydim. Nomusim uchun buni oxiriga yetkazishim kerak.

— Shunday, Mishel, men ham birovni yaxshi ko'raman, — dedim.

— Faqat yaxshi ko'rasan xolosmi, Choliqushi?

— Shubhasiz, uning ham mayli bor, grand* gurd.

Boya uning menga aytgan gurd so'zini men ham oldiga "katta" sifatini qo'shib o'ziga hadya etdim-u, "bu sensan, sening oting bu" deyish esimga kelmas edi.

Demak, yolg'on boshlanar-boshlanmas o'zimni tanitishga muvaffaq bo'libman, naqadar baxt!

Mishel endi meni zo'r mehr bilan suyab borardi.

— Aytib ber, Farida... Aytib ber, qanday bo'ldi? Demak, sen ham, a? Qanday ajoyib narsa, a, shunday emasmi?

— Albatta ajoyib!..

— Kim u?.. Yaxshi ko'rgan yigiting juda ham chiroylimi?

— Juda chiroyli!

— Qaerda ko'rding? Qanday tanishding?

— ...

— Bas, ko'p yalintiraverma.

O'zim ham yalintirmayin deb o'ylab turibman. Lekin nimani to'qib gapiraman? Ana shunisini bilmayman. Sevgili kishing bo'lganda shoshib qolasan, chunki uning visolini es-lashning o'zi naqadar qiyin, naqadar qiyin...

— Bo'la qol, Farida... Yashirma... Bo'lmasa men bilan hazillashibsanda.

Birdan shoshib qoldim. Hazilmi? Xudo saqlasin... Men osmaqovoq yo suvqovoqman-mi?.. Bo'lmasa shunday bir ishq savdosini to'qiyki, o'zing hayron qolgin!..

Mishelga sevgan kishim bilan maqtanish uchun kimning otini aytsam sizga manzur bo'ladi? Komron!..

— Bo'lam bilan ishqibozlik qilishamiz...

— O'tgan yil maktab dahlizida men ko'rgan sarg'imtir yigit bo'langmi?

— Xuddi o'sha...

— O, qanday chiroyli, a!

Men sizga aytdim-ku, Mishel sevisish uchun yaratilgan qiz edi... Komron shu mahalga-cha maktabga ikki yo uch marta kelgandir... Mishel, jigar hidi dimog'iga urgan mushuk singari, yosh yigitning hidini bilib darrov dahlizga yugurib chiqqani, bizni poylagani qiziq emasmi axir?

Yulduzlar chiqdi. Kuz kirib qolganiga qaramay, havo odam dimog'iga ekin bo'ylarini urib turgan yoz havosiga o'xshardi.

Vujudim butun og'irligi bilan Mishel yelkasiga tushdi, sochlarimiz, betlarimiz bir-birimiz-nikiga yopishdi. Men o'zim to'qigan afsonani hikoya qila boshladim.

— Bundan ham chiroyliroq kecha edi, — dedim. — Eshik oldidagi odamlardan uzoqroqqa ketdik... Men oldinda, bo'lam ikki-uch odim orqada... U menga ajoyib narsa-lar so'zlardi. Ammo nimalar so'zlaganini takrorlamayman. Chunki xohlamayman... Chi-girtkalar biram chirillashdiki... Yurdik, yurdik... Oy yog'dusida hovuzga aylangan may-donlardan daraxtlar orasidagi qorong'i joylarga kirib ketamiz. Keyin yana oydin maydon-larga chiqamiz... Bir ozdan so'ng tag'in qorong'ilikka sho'ng'iymiz.

— Bog'inglar muncha uzun ekan, Farida?

Xato qilib qo'yishdan juda qo'rqaman.

— Yo'q, uncha uzun emas, o'zimiz sekin-sekin yurdik-da... — dedim, keyin hikoyamning u yog'ini aytdim. — Axiri yo'limiz oxiriga ham keldi... Bog'ning etagida qo'shnimizing devoriga osilib tushgan kattakon chinor bor. O'shanning tagiga kelib to'xtadik. Men oyoqlarimning uchida turib, o'zimni qo'shnimizning bog'iga qarayotganga soldim... U qo'llarini ishqaydi... Bir nima qilmoqchi... Lekin yuragi betlamaydi...

— Orqangni qilib turgan bo'lsang... Bu narsalarni qanday ko'rding.

— Bo'lamning soyasi devorga tushib turuvdi-da... Shundan...

Rolimni juda yaxshi o'ynayotgan bo'lsam kerakki, gapirib turib titrar, ovozim bo'g'zimga tiqilib qolar, ko'zlarimga yosh kelar edi...

— Keyin nima bo'ldi, Farida, keyin?

— Keyin xolavachcham birdan bilaklarimni ushladi...

— Voy, qanday ajoyib-a!.. Keyin-chi?

— Keyin... u yog'ini bilmayman...

— E, juda qiziq joyda to'xtatib qo'yding-da...

— Keyin daraxtdan bir qush sharpasi keldi... Juda yomon qush ekan... Qo'rqib qochib ketdik...

Ortiq ko'z yoshlarimni tutolmas, boshimni Mishelning ko'ksiga qo'yib olib, piq-piq yig'lar edim... Bu yig'i qancha cho'zilar ekan, bilmayman... Xayriyat, yo'q bo'lib ketganimizni axiyri sezishdi... Baqirib-chaqirib bizni izlay boshladilar. Mishel ularga ovoz qildi.

— Ketyapmiz, lekin tez yurolmayapmiz, — dedi. — Choliqushining oyog'i lat yebdi...

Yasha, Mishel!.. Men ham xuddi shuning uchun yig'layapman... Endi tezroq yurib ketishimiz mumkin.

O'sha kecha hamma uxlagandan keyin ham o'rnimda yig'lab yotdim. Lekin shunisiga aminmanki, bu safar yoshlar rol tufayli emas, o'z-o'zimga achinganim tufayli to'kilmoqda edi. Modomiki, dugonalarimga o'zimning gurd emasligimni isbot etish uchun bitta yolg'on to'qishga qaror bergan ekanman, dunyoda boshqa odam topilmagandek, nega endi bo'lamni, dunyoning hech jinim suymaydigan insoni bo'lgan Komronni tilga oldim? Ertalab uyg'onar-uyg'onmas Mishelni qo'lidan ushlab bir chetga tortaman-u, kechqurungi gaplarimning hammasi yolg'onligini aytaman, deb ko'nglimga tugib qo'ydim.

Lekin, netayki, ertalab uyg'onganimda jahlim tarqalgan, xijolatpazligim ham meni tark etgan edi.

Menga har mahalgidan boshqacha ko'z bilan qarab, kasal bolaga qilinadigan muomalani qila boshlagan Mishelga haqiqatni aytishga botina olmadim.

Mening gapim sekin-sekin dugonalarim orasiga tarqaldi. Mishel ularga qattiq tayinlangan bo'lsa kerak, hech kim menga bu gapning uchini chiqarmasdi. Faqat qarashlaridan, kulishlaridan nima demoqchi ekanliklarini bilib turardim. Bu narsa menda g'alati g'urur tug'dirardi. Sho'xligimni, yaramasligimni bir necha vaqtgacha tashlashga majbur bo'ldim. Endi har kim menga bo'lasini yaxshi ko'rib qolgan qiz, deb qarar edi... Shunday bo'lgandan keyin kap-katta qizning go'dak bola singari hatlab, sakrab o'ynashi, yaramasliklar qilishi juda ham yarashmagan narsa-da!

Afsuski, sut bilan kirgan jon bilan chiqadi, deydilar. Kechqurunlari oxirgi tanaffusda Mishelning qo'lga osilib, unga yana to'qigan uydirmalarimni aytar, shu bilan birga o'zim ham shayton vasvasasiga uchib borar edim.

* * *

Yana bir sayohatdan endi qaytib kelgan edik.

O'sha kuni Mishel nima uchundir biz bilan sayrga chiqmadi. U meni eshikda kutib oldi, qo'limdan ushlab, meni bog'ning bir burchigiga yugurtirib olib keldi.

— Senga bitta gap topib qo'ydim, — dedi. — Ham suyunasan, ham xafa bo'lasan...

- Lituz.com

Elektron kitoblar

**To'liq qismini Shu tugmani
bosish orqali sotib oling!**